

Părinții noștri

AVRAHAM-EVREUL

de Șef rabin dr. MOSES ROSEN

Cel dintii cetățean al umanității

Descendenții lui Noah, urmașii celor trei fii ai săi, Șem, Ham și Iafet, uită că aparțin aceleiași familii. Semnii, hamiiți și iafetiții ar putea să imbine în mod armonios, așa cum i-a sfătuit părintele lor, însușirile ce-l caracterizează pe fiecare în parte. Ei se împart însă în seminții diferite, graiul lor nu mai e același, nu găsesc un limbaj comun spre a clădi laolaltă. E generația turnului Babel. Bariere artificiale din ce în ce mai puternice se ridică între dinșii, pentru că n-au conștiința unității lor de destin.

E oare condamnată specia umană? Nu se găsește în ea nici un fel de resurse care s-o ferească de dezastrul moral spre care alunecă?

Avraham e omul menit să reabiliteze omenirea, să-i deschidă drumuri noi în istorie. El se înalță deasupra mediului ce-l înconjoară, ca un uriaș al spiritului. Cu energie și inteligență, el sfiește vâlul prejudecăților și idolatriei în care a fost crescut. Mîntuie lui își pune mereu întrebări asupra fenomenelor și cauzelor lor, croindu-și astfel drum pînă la acea cauză a cauzelor care este Creatorul. Avraham descoperă pe unicul Dumnezeu și își dă astfel seama că sintem cu toții fiii aceluiași Părinte Ceresc. E singur la început, dar aceasta nu constituie pentru dînsul o piedică. El se numește ivri pentru că acest cuvînt עברי „cel din cealaltă parte” are semnificația, după cum interpretează întelepții noștri, că mesajul său era: „Chiar dacă toată lumea s-ar situa într-o parte iar dînsul în cealaltă, tot nu-și abandonează convingerea”. Este mesajul de atîtea ori repetat al precursorilor, al pionierilor, al marilor singuratici care au sfidat prejudecățile mediului și și-au proclamat adevărurile în care credeau, chiar dacă erau izolați, chiar dacă nu găseau întelegeri în contemporaneitate. Este mesajul de atîtea ori repetat al poporului אצא. Ivri, evreu, care, nu o dată s-a găsit singur cu idealurile sale înalte, cu aspirațiile sale nobile dar care nici cînd n-a încetat să le propovăduiască, cu neclintita convingere că veni-vor vremurile în care ele vor găsi ecou în conștiința umanității.

„Părintele sumedeniei popoarelor” îmbrățișează cu aceeași dragoste toate semințiile, toate noroadele. În vremea lui izbucnește primul război între regii diverselor neamuri. Se jefuiesc unii pe alții și singele robilor curge spre îmbogățirea regilor. Avraham pune capăt acestei încălțări și îi aduce pe toți în valea egalității. Midrașul ne povestește că pe el răzgia zvirleau într-insul săgeți, ci le răspundea aruncînd spre ei bulgări de țărînă. El îi cheamă astfel la o altfel de întrecere decît aceea a arcurilor care răpun vieți în mod inutil. Dacă e vorba de întrecere, glăsuiește

Avraham, să ne întrecem în felul cum îngrășăm gîla aceasta care așteaptă munca noastră spre a fi din ce în ce mai binecuvîntată.

וירא אליו ה' בראיוני כסדר והוא יושב פתח האהל כחם היום (בראשית י"ח).

„I s-a arătat Dumnezeu sub umbrarul lui Mamre iar dînsul ședea la ușa cortului său în arșița zilei” (Geneza 18,1).

Avraham a împlinit legămîntul cu Divinitatea și a pășit astfel pragul vieții de evreu. E cea dintii durere pe care o suportă trupul său pe drumul pe care a pornit, drum pe care textul biblic îl definește „drumul lui Dumnezeu” (Geneza 18,19). Pe cărările sale se află puțînța de a te adăposti în umbră și de a te feri de arșiță. Avraham nu caută aceste posibilități. El stă „în arșița zilei”, spre a-i învăța pe cei care vor veni după dînsul că în școala vieții nu trebuie să alergi după plăcerile ușoare și nu trebuie să te ferești de lecțiile ei aspre și dure. Pe cînd cele dintii te molesesc și îți slăbesc puterile, celelalte te căleşc și îți sporesc capacitatea și rezistența. Pe itinerar istoric pe care l-a străbătut עם א' אברהם „poporul Dumnezeului lui Avraham” cea mai mare primăjdie care-l pîndea nu venea de la nemiloasa dogoară a urii ce-l înconjură. Ea n-a izbutit nici cînd să-l mistuie ci, dimpotrivă, i-a oțelit voința de viață. Zicala populară Schwer tzu zain a id a constituit un leitmotiv al acestui drum, astfel că nici o piedică nu i-a părut prea grea, nici un sacrificiu prea mare.

Aleile umbrite care-i ofereau odihnă și comoditate și îl imbiau să se depărteze de „drumul lui Dumnezeu” constituiau pericolul care îl amenința cu dispariția și de ele a știut să se ferească. Mamre are un umbrar sub ale cărui crengi poți găsi liniște, odihnă și alinare pentru chinurile de-abia suferite. Insuși Dumnezeu i se arată acolo lui Avraham și îl cheamă spre suprema revelație.

Avraham preferă însă umbrarului în care e prezent însuși Atotputernicul, ușa cortului său care se află în plină „arșiță a zilei”. Acolo el are o misiune de îndeplinit, mai sîntă, mai importantă decît chiar întîmpinarea lui Dumnezeu.

„Măi mare e ospitalitatea față de oameni decît însăși revelația Divinității” (Talmud Bavli Șabat 127). Drumetii au nevoie de odihnă, de hrană; setea lor se cere potolită, foamea lor astîmpărată. Legămîntul avrahamic cu Dumnezeu nu înseamnă izolare de realitățile acestei luni și refugiu într-una plămădită doar din idealuri, din abstracțiuni. Adevărata comunune cu Creatorul nu se face doar în rugăciune, ci prin fapte bune; prin ajutorarea aproapelui.

(Continuare în pag. a V-a)

VIZITA ÎN ISRAEL A EMINENȚEI SALE D-I. ȘEF RABIN ȘI A D-NEI DR. ROSEN

Între 1—4 noiembrie a.c. șeful cultului mozaic din România și d-na dr. Rosen au vizitat Israelul.

În cadrul unei ceremonii oficiale, Eminența Sa a predat d-lui dr. Zerah Wahrhaftig, ministrul cultelor din Israel, un număr de 10 suluri sfinte ale Torei, pe care le-a adus ca dar pentru nevoile de cult deosebite din acest moment. Aceste suluri se adaugă celor 3 500 Sifrei Tora pe care Federația Comunităților Evreiești din România le-a dăruit, în ultimii ani, sinagogilor din Țara sfîntă.

Dl. Șef rabin a participat la ședința conducerii Congresului Mondial Evreiesc, Dl. dr. Nahum Goldman a făcut, în acest cadru, o importantă expunere.

Dl. Șef rabin a luat parte la ședința Casei Diasporei (Beth Hatufutzot) care a dezbătut chestiuni în legătură cu această instituție.

În ziua de 4 noiembrie a.c. Eminența Sa d. Șef rabin s-a rugat la Kotel Hamaaravi, zidul de apus al templului din Ierusalim, pentru pacea și prosperitatea Israelului și a întregii lumi.

În aceeași seară d. Șef rabin și d-na dr. Rosen au sosit în țară, fiind întîmpinați la aeroportul internațional Otopeni de către fruntașii obștei noastre.

EXCELENȚA SA D. ABA EBAN
ÎN MIJLOCUL OBȘTEI NOASTRE

Ceremonia de la templul coral

Cu prilejul vizitei oficiale făcute în România, Excelența Sa d. Aba Eban, ministrul de externe al statului Israel, a finit să cunoască personal obștea noastră. În după-amiaza zilei de 7 noiembrie a.c. domnia-sa, însoțit de d-na Shoshana Eban și de celelalte persoane din suită, au fost primiți la templul coral din București.

Perdeaua altarului se dă deoparte, ușile sînt deschise. În fața sulurilor sfinte ale Torei Eminența Sa d. Șef rabin rostește în limba sfîntă rugăciunea pentru prosperitatea patriei, Republica Socialistă

România, pentru bunăstarea poporului acestei țări, pentru luminării săi conducători. De asemenea, rostește rugăciunea pentru pace în Israel.

În mută reculegere este ascultată rugăciunea pentru Al Kiduș Hașem.

Corul dirijat de maestrul Haim Schwartzman intonează cîntecul Hevenu șalom alehem, străveche urare și salut de pace; imnul religios Lamnatzeah și mizmor, psalm al lui David; invocația Ose șalom, dăruiește-ne, Doamne, pacea mult rivnită. Același admirabil cor a încheiat ceremonia.

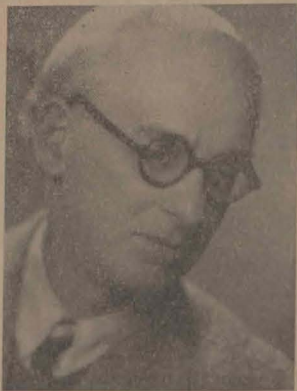
(Continuare în pag. V-a)

Templu coral în după amiaza zilei de 7 noiembrie. — Vorbește Excelența Sa d. Aba Eban.

Emil Dorian, poet și tălmăcitor

de VERONICA PORUMBACU

apropie de noi, ca un portret de epocă înrămat și păstrat printre amintirile tinereții.

Nu la atât se reduce însă meritele literare ale lui Emil Dorian. Și nu numai prin versurile proprii vorbește el contemporanilor. O bună parte din viața lui și-a consacrat-o medical-literar acelei nobile pasiuni care apropie oamenii dincolo de ceea ce li despărtează: tălmăcirea. Ea permitea, în aceiași ani ai războiului, adolescenților care lășind în urmă porțile liceului, nu găseau deschise înaintea lor porțile culturii, tinerilor care își apropiau cultura pe apucate — ba la cursurile ținute la universitatea populară, de câte un profesor democrat ca Francisc Rainer, care prima fără discriminări auditorii în aula, ba la un Colegiu pentru studenți, construit ad-hoc, marginal ca poziție, (nu și ca nivel), să citească în românește, sau să recitească nenumărate file din „Cartea cîntecelor” heinienice și un mănunchi de fabule ale lui Eliezer Steinberg, acel Escop al secolului XX; pagini care, recitate atunci pe scena teatrului Barașcum, deveneau implicit proteste antifasciste. Iar dacă liederurile și fabulele aveau să vadă treptat lumina tiparului, azi la trezeci de ani de la lectura sau audierea lor, îmi cad ochii pe un manuscris postum al lui Emil Dorian, intitulat „Idișul cîntă”. Culegerea ne descoperă alte sute de tălmăciri ale poetului, printre care se întîlesc, alături de mari lirici ca Bialik, Itic Feffer, Mangher, Lewik, glasuri catifelate ca al lui Rahel Korn, hasurate de umbre, ca al lui Moise Heilpern. Și nu sînt singurele. Dacă nu găsim între copertile acestei antologii subiective versurile protestatare ale lui Peret (și multora ne-a rămas săpăt în memorie acel poem citit patetic în anii războiului, de Beate Fredanov, „Să nu crezi că lumea-i o crîsmă”); dacă ar fi putut intra aici și versuri din opera de curînd răposatului I. Șternberg, ceea ce respiră călegerea, e, înainte de toate, o profundă încredere în viață, în forța de supraviețuire a omului și omieniei, în ciuda oricăror încercări, care caracterizează sufletul și poezia autorilor tălmăciți. De n-ar fi să ne amintim decît strofa lui Bialik:

Nu știu ce-i în cor, aici
Pe pămînt, mai am un loc!
Ce vrei? Brațele pe umeri
Și să scapere un tot!

sau optimismul de neînfrînt din versurile lui Feffer:

Jalea? Nu ne șade bine.
Săpăm înimi, pașii ei.

Lacrimi? Dușmanii ră plîngă.
Hai să ridem, frații mei!

Să răsune pe șosele
Unde nu s-a ris deloc.
Hai să ridem, hai să ridem,
Risă-i bun, cînd lupți cu for.

Fie că e vorba de melosul atît de cunoscut al lui Lewik:

Hai, la-ți capu-n poala mea
Să stai așa, ce bine!
Cei mari, ei sînt de legănat,
Cei mici dorm de la sine.

„Nu-ți fie teamă, nu te-alung
În noapte, nicădea.
Ai plîns, cum plînge doar
Un om în toată firea;

fie că se transpun „Cîntecele stîse” ale lui Iacob Gropper:

Din cîntecele mamei mele,
De anul mi-amintesc moren.
Plutea în fluturări de stele...
L-ascult și-adorm trează și greu.

„Mi de scînteie de-argint se leagă-n
Fiorul unui val de dor.
Se leagă-nă-ntr-un cînt de leagă-n
Pe somnul apei din izvor,

versurile iradiază în românește un timbru propriu liricii tălmăcite, printre exemplificările căreia aș vrea să citez două strofe din Itic Mangher, poetul în graiul căruia orice cuvînt se transmuta, în sur inefabil, printr-o alchimie firească familiilor muzei:

Cîrețul nostru, Malkale,
Apare-n alb vestmint.
Eu știu: cîrețul înflorit
Vrea să devină cînt.

Privesc pe geam: o pădură
Își ia acum acut.
Eu știu că zborul ei spre cer
Vrea să devină cînt.

GEOMETRIA ALEPH-ZERO

Recent, în vitrinele librărilor și-a făcut apariția o lucrare de geometrie X care atrage atenția din prima clipă chiar și nespecialiștilor: pe aproape întreaga copertă a fiecărui volum e tipărită, dominant, litera ebraică alef. Este vorba de traducerea în limba română a tratatului de geometrie în patru volume aparținînd matematicienilor francezi G. Girard și C. Tierce.

Lucrarea intitulată „Geometria Aleph-Zero” își propune introducerea cititorului într-o ramură a matematicii moderne legate de „teoria mulțimilor” unde un ansamblu de elemente fundamentale pentru această disciplină a fost notat cu litera ebraică alef purtînd un indice variabil, începînd de la zero (de unde și numele disciplinei). Se pare deci că pe lângă noțiunile grecești tradiționale, mult folosite pînă acum, în simbolurile universale ale matematicii, mai ales pentru teoriile sale moderne, încep să pătrundă, dat fiind ineditul său în această postură, și alfabetul ebraic.

ROMÂNIA LA TIRGURI ȘI EXPOZIȚII INTERNAȚIONALE.

În acest an România a fost prezentă, pentru prima oară, la Tîrgul internațional de la Dallas. Intreprinderile românești de comerț exterior au expus țesături din bumbac, poliesteri, mătase, în, cîneapă și lînă, lenjerie, confecții, articole din sticlă, porțelan și faianță, covoare, artizanat, produse alimentare etc.

România a participat, de asemenea, la Salonul alimentar și al artelor menajere de la Bruxelles, obținînd Marele premiu al jurului.

Presă semnalează, de asemenea, participarea cu succes a României la tîrgurile și expozițiile internaționale de la Köln, Lyon, Leningrad, Moscova, Londra, Paris și Tripoli.

MOBILĂ DE IAȘI

Făuritorii de mobilă ieșii au lansat în acest an numeroase noutăți, unele cerute de beneficiarii externi și interni, altele pentru prospectarea pieței. O mare pondere în volumul producției au garnitură „Melana IV”, formată din 11 piese, bibliotecile „Fembo”, „Prisma” și „KD”, garnitură „Lowland” și altele, solicitate în tot mai multe țări, printre care Suedia, S.U.A., U.R.S.S., Olanda etc.

„MELANA IV”

La numai trei luni de la intrarea în funcțiune, noua fabrică „Melana IV” de la Săveni produce la cota finală din proiect, eveniment care de fapt trebuia să aibă loc abia în luna august 1974.

TANC PETROLIER DE 5 000 TDW

La șantierul naval din Drobeta Turnu-Severin a primit botezul apei cel dintîi tanc petrolier de 5 000 tdw, construit în cadrul acordurilor economice dintre Republica Socialistă România și R.P. Chineza.

Constructorii de nave de aici și-au exprimat hotărîrea de a contribui la dezvoltarea ramurii de construcții navale din țară.

UN MODERN AEROPORT

La Satu-Mare se desfășoară ample lucrări de construcție a unui nou aeroport, cu pistă betonată unde va putea ateriza și decola orice aparat modern de zbor. Amplasarea acestuia într-o zonă cu condiții meteorologice extrem de favorabile, aparatele moderne de conducere și protecție a zborului cu care va fi dotat vor asigura traficul curselor aeriene în medie 350 de zile pe an.

CONTRACTE EXTERNE

Ca urmare a interesului pe care specialiștii străini l-au arătat față de produsele românești expuse la ETAVA '73, firmele de comerț exterior au încheiat o serie de contracte comerciale cu parteneri de peste hotare. Astfel, „Autotractor-Dacia” a perfectat un contract cu firma „Agroturist” din R.P. Ungară pentru livrarea a 460 cultivate de tip CPU-4.2. Tot la capitolul mașini agricole e de semnalat că firma „Rommagrimex București” a semnat un contract cu firma „Agroimpex” din R.P. Bulgaria pentru exportul a 100 mașini de recoltat mazăre — MRM 2.2.

T.E.S.

TURNEU ÎN ȚARĂ

Între 5 și 29 noiembrie 1973, Teatrul Evreiesc de Stat din București prezintă în turneu spectacolul muzical de folclor evreiesc „Un șirag de perle” de Israel Bercovici. Cu acest spectacol T.E.S. a obținut mari succese în Israel, Statele Unite ale Americii și Canada.

Itinerarul turneului este următorul:

Brașov, Cluj, Oradea, Satu Mare, Băiș Mare, Tg. Mureș, Timișoara, Arad, Deva, Sibiu, Ploiești, Bacău, P. Neamț, Roman, Fălticeni, Suceava, Rădăuți, Botoșani, Drobeta, Iași, Bîrlad, Galați și Brăila.

CONCURS DE PRESELECȚIE

Cu acest prilej, teatrul organizează un concurs de preselecție pentru tineri care doresc să devină actori și actrițe și care va avea loc în ziua spectacolului, la orele 18, la sediul sălii din fiecare oraș.

Informații suplimentare se pot lua de la TES București, str. dr. Iuliu Baraș nr. 15, secretariatul literar, telefon 21.33.41, sau de la avizierul sălilor de spectacole respective, unde sînt afișate toate datele necesare.

IEHOAȘ

CÎNTEC

Eu am o-mpărăție necuprînsă
Și plină de comori. Ce vrei anume?
„Un nufăr vreau să fiu pe-o apă-nînsă,
Cu apa să mă legăm lin prin lume”.

Am un toiag vrăjit: să-mi spuie ce doruri
Prin inima-ți străbat înfierbîntate,
„Să pot fi ziua zumbet de fioriuri
Și să adorm pe-un spic pe înserate”.

Eu vin cu numeroase daruri nouă,
Din toate acestea ce-ți alegi tu, oare?
„Să fiu pe-un mac aprins un strop de
rouă
Să scapăr și să mă topesc în soare”.

În românește de
EMIL DORIAN
(Din volumul în
manuscris „Idișul cîntă”)

Mărturia unui istoric

Printre mărturiile din perioada nazistă, cartea lui Georges Wellers „Steaua galbenă în epoca Vichy-ului — De la Drancy la Auschwitz” apărută în editura Fayard — Paris, ocupă un loc deosebit. Autorul este unul din rari supraviețuitori ai holocaustului și istoric prin vocație. Aceasta dă studiului său o dimensiune umană, evenimentele fiind relatate în dubla lumină — a documentelor și a sentimentelor.

Arestat în 1941, Georges Wellers a fost deținut un timp îndelungat la Drancy, deportat la Auschwitz apoi la Buchenwald, de unde a fost eliberat după prăbușirea naziștilor. A cunoscut, deci, cele mai teribile lagăre naziste, notându-și tot timpul cu grijă numele călăilor, tehnica și acțiunile lor.

Criticii cărții sale, mai ales cei tineri, cărora le vine greu să înțeleagă ce a însemnat epoca demenței, urmăresc cu interes descrierea vieții cotidiene din lagăre, relatarea evenimentelor care marcau viața deținuților și atitudinea acestora față de destinul lor.

Nenorocirea și durerea nu sînt întotdeauna spectaculoase. Tragedia individuală a evreilor arestați consta în nenunțarea neplăcerii zilnice, în asprimea constantă a gardienilor, în rănile, câteodată anodine, care în condițiile lagărului se infectau însă repede, în despărțirea familiei, în murdărie, foame, etc.

Georges Wellers descrie tocmai aceste fapte. Reținem împreună cu el viața deținuților, suferințele lor, nu numai ale autorului. Învățăm să distingem între deținuți pe cei al căror curaj nu a încetat să se manifeste și pe cei al căror slăbiciune a permis sistemului nazist să funcționeze. Căci a existat un adevărat sistem, nu numai o organizare perfectă a deportărilor, o utilizare optimă a mijloacelor de exterminare, o tehnică a jafului bine rodită, ci și o metodă precisă de a reduce omul la o stare de inconștiență. În acest scop secretul soluției finale a fost păzit cu cea mai mare strâncenie. Pînă în ultimul moment, intrînd în camera de gazare, unii credeau — așa cum le spusese naziștii — că se duc la duș. Dacă ar fi știut despre ce e vorba, desigur că mulți ar fi preferat să moară luptînd, decît să se supună în mod pasiv soartei.

meridiane

Sarajevo: patru secole de istorie

Sarajevo, al cărui nume provine de la cuvîntul turcesc *serai* (palat), este la drept vorbind alcătuit din trei orașe distincte: un Sarajevo al turcilor, care au întemeiat orașul în anul 1465 și l-au stăpînit pînă în 1878, cînd a fost cucerit și anexat de imperiul austro-ungar. Din această primă perioadă au rămas mai multe moschei, un palat al pașei cu o curte interioară pentru bărbați și alta pentru femei, orașul vechi cu străzile alămarilor în care strălucesc în soare mărfurile lor de alamă și argint vechi precum și daireaua, un vechi han, al cărui nume înseamnă „cerc” și care cuprindea inițial grajduri pentru cai, cămile și alte animale de tracțiune. Caracterul oriental s-a menținut; această parte a orașului are și azi o populație în majoritate musulmană.

Cel de al doilea oraș, în stilul rococo de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, este reprezentat prin clădirea primăriei și alte câteva construcții vechi; în fine, cartierul evreiesc cu case înalte din beton, cu rufe întinse între ele, ca la Dimona, Florența sau Lagos. Aici trăiesc 1100 de evrei, urmașii unei comunități cu o istorie lungă și bogată în evenimente.

Existența unor așezări evreiești pe teritoriul actual al Iugoslaviei este atestată încă din secolul I al erei noastre. Au urmat mult mai târziu evreii spanioli care au început să se stabilească în provincia Bosnia, începînd din secolul al XVI-lea. În anul 1565, Dona Garcia Mendes și Don Joseph de Naxos au obținut garanții că evreii se vor bucura de liniște în această regiune. În apropiere de centrul orașului li s-a atribuit o zonă unde și-au construit case în schimbul unei contribuții. Mai târziu cartierul evreiesc a fost strămutat la Bjelave, pe versantul nordic al dealului din apropiere. Vechiul cimitir evreiesc de aici conține pietre tombale

din anul 1551. Printre lespezile seculare există și două monumente noi: un bloc uriaș unghiular, alb și negru, plasat în mijlocul cimitirului, care eternizează memoria evreilor din Bosnia și Herțegovina uciși de naziști; cel de al doilea este închinat soldaților evrei din armatele sîrbă și iugoslavă, căzuți în cele două războaie mondiale.

Evreii au conviețuit pașnic cu vecinii lor și au jucat un rol deosebit de important în viața orașului. Cei proveniți din Spania și urmașii lor au continuat să vorbească ladino, să respecte obiceiurile aduse de acolo, să practice vechile lor meserii. Ei erau renumiți pentru frumusețea portului femeiesc.

În secolul al XVII-lea au început să sosească evrei aschenazi din Galția și Slovacia; numărul lor a crescut după ce orașul a trecut în stăpînire imperiului austro-ungar. Ei au venit ca meșteșugari, lucrători ai căilor ferate, medici, ingineri. Prima comunitate aschenazită a luat ființă în 1880.

În secolul al XVIII-lea, o personalitate importantă ivită din sinul comunității a fost rabinul David Pardo-Moreno, autor al comentariilor rabinice „Lamnateah”, „Hasdei David” și „Mizmor le-David”; de asemenea a scris numeroase response și poeme liturgice. Tot el a înființat o ieșiva, care a devenit renumită.

În secolul al XIX-lea, rabinii de vază au fost Moses Danon, Moses Pereira, numit și Musa Efendi, Eliezer Șem Tov Papo și Isaac Papo, care a scris numeroase lucrări în limbile ebraică și ladino.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, comunitatea din Sarajevo era a treia ca mărime din Iugoslavia. Între anii 1927—1931 a fost construită sinagoga sefardă, cea mai mare sinagogă din peninsula balcanică, care a dăinuit doar zece ani, fiind distrusă de naziști.

În anul 1928, Federația comunităților evreiești a inaugurat la Sarajevo un seminar teologic. Primul rector a fost rabinul Moritz Levi, autorul unui studiu istoric despre sefardii din Bosnia. El a fost asasinat de naziști, odată cu ceilalți evrei din oraș. Un alt erudit care a tradus lucrări religioase de ebraică în limba sîrbo-croată a fost Jacob Maestro, denumit și el Moreno.

În afara activității pe tărîm religios, evreii din Sarajevo au desfășurat și o intensă activitate culturală, orașul devenind un centru important de cultură sefardă. Au fost înființate numeroase instituții

filantropice și culturale precum și un cor, care și-a câștigat faimă.

În timpul ocupației naziste, membrii comunității evreiești din Sarajevo au fost deportați, majoritatea între septembrie și noiembrie 1941, în lagărele de la Jasenovac, Lobograd și Djakovo. Doar un număr foarte mic a supraviețuit primului val de asasinare fiind deportați mai târziu la Auschwitz. Doar cîțiva dintre cei ce se refugiaseră în Italia s-au mai întors la Sarajevo, după holocaust. Ulterior comunitatea a fost reconstituită.

Unica sinagogă rămasă la Sarajevo a fost construită în anul 1902. Clădirea este în stil maur, cu patru cupole și turnuri avînd în vîrf un Magen David. Pereții sînt acoperiți cu arabescuri, reflectînd influența islamică. Președintele comunității este dr. Isak Levi, supraviețuitor al unui lagăr de exterminare, a cărui familie s-a stabilit la Sarajevo acum 400 de ani. D-sa este autorul mai multor studii despre evreii din Sarajevo.

În 1966 s-a sărbătorit oficial 400 de ani de la înființarea comunității din Sarajevo.

În oraș există un muzeu evreiesc, instalat într-o veche sinagogă. La intrare se află un candelabru din alamă, adus de evreii din Cordova, acum 800 de ani. Singurul obiect original rămas este un *paroket*, atîrnat într-o vitrină de sticlă. În timpul războiului el a fost acuzat și salvat de către cetățenii neevrei. Celelalte exponate sînt duplicate. Mai pot fi văzute costume de bărbați și femei de cum 200 de ani, șaluri de rugăciune, un sofar, instrumente pentru circumciziuni și alte obiecte rituale; de asemenea manuscrise și cărți din celebra tipografie din Sarajevo.

La etajul de sus al muzeului se află o imensă carte roșie: e cartea memorială a orașului care conține lista celor 11 000 de evrei, victime ale holocaustului.

În lumea evreiască orașul și-a câștigat faimă și datorită Hagadei de la Sarajevo, un manuscris de mare valoare artistică și istorică din secolul al XIV-lea. Hagada din Sarajevo care datează din 1352, poate fi văzută la intrarea în muzeu, datorită unei suite de fotografii în culori. Exemplarul original este păstrat cu mare grijă la Muzeul Național. Singura legătură între manuscrisul inluminat și Sarajevo este că a fost găsit în acest oraș. Hagada e atribuită artizanilor evrei din secolul al XIV-lea, din Spania. Se spune că a fost adusă aici din Italia de către evreii din Catalonia.

Comunitatea din Melbourne

Orașul Melbourne, capitala statului Victoria din Australia a luat ființă abia în anul 1835. Printre cei 15 membri ai asociației „Port Phillip” care au întemeiat orașul, se aflau și doi evrei. În 1847, cîțiva ani după înființarea comunității din Melbourne, aceasta și-a construit prima sinagogă, în centrul orașului. Mai târziu, noii sosiți s-au stabilit în cartierele muncitorești din suburbiile orașului, Fitzroy, Carlton, Richmond și Melbourne de est. În 1857 a luat ființă comunitatea din Melbourne de est, compusă în deosebi din noii sosiți din Germania și Austria.

În anul 1874 a fost înființată o școală a comunității, care a funcționat pînă în 1886. Cîrînd a luat ființă o nouă obște: St. Kilda. Aceasta, împreună cu comunitatea Melbourne Hebrew Congregation și cu comunitatea East Melbourne au creat un organ, United Jewish Education Board, care s-a ocupat cu organizarea de școli și cursuri de limba ebraică. Totodată au luat ființă societăți filantropice, de asistență și Hevra Kadișa.

În primul deceniu al acestui secol, Melbourne a devenit un centru de cultură idîș. A luat ființă „Jewish National Library Kadimah” care organiza regulat reuniuni la care erau prezentate lecturi și piese de teatru idîș.

În 1921 a luat ființă „The Judean League of Victoria” care tutela activitățile laice: sportul, activitatea culturală, socială etc. Timp de trei decenii s-a desfășurat aici o viață intensă evreiască, cu reuniuni zilnice.

Una din acțiunile cele mai importante ale iudaismului australian a fost crearea lui „Mount Scopus College”, școală zilnică, la care ulterior s-a introdus învățămîntul religios. Alte școli la fel de importante sînt „Lubavich Yeshiva College” creat în 1955 și „Yeshiva Gedolah Rabbinical Academy” în 1966. În 1970 a fost creat un institut pentru fete, „Beth Rivkah Ladies College”, și un seminar pedagogic pentru fete.

Eminența Sa d. Șef rabin dr. Moses Rosen într-o convorbire amicală cu conducătorii comunității din Sarajevo, obște pe care a vizitat-o în anul 1966.

DESCOPERIRE ARHEOLOGICĂ

Săpături arheologice recente executate în localitatea Guș Halaf, Israel, au scos la lumină un splendid mausoleu antic. Edificiul este alcătuit din două părți, fiecare adăpostind câte un sarcofag imens de piatră, în greutate de 20 tone. În primul au fost identificate scheletele a doi oameni, iar în cel de-al doilea, 11.

Mausoleul cuprinde de asemenea sfeșnice și alte obiecte rituale.

Arcul lui Titus

De câtă vreme mă aflu aici, printre ruinele gloriei imperiale, la picioarele Arcului lui Titus, ce-si proiectează silueta cu o stranie claritate pe pinza azurie a cerului roman? Cât este de cînd, ostent și împovărat de amintiri, am urcat greu Via Sacra, spre a ajunge mai aproape, cât mai aproape de această relicvă pentru noi atât de evocatoare?

Undeva, dincolo de colinele semețe, soarele apunea roșu; ostentă de tumultul și ritmul marelui oraș, ziua se retrăgea în virful degetelor. Crespuscul aruncase un văl transparent peste șirul de coloane de marmură din dreapta, peste ruinele Forului palatin, peste fantastica masă de piatră și zid a Coloseului. În acest ceas al amurgului, totul părea ireal, fantastic, un imens decor de teatru. Al unei tragedii antice. Actorii au ieșit de mult din arenă, publicul a părăsit și el locurile de unde urmărise desfășurarea acțiunii. Decorul, însă, a rămas. Firește, timpul nu l-a cruțat, timpul a prefăcut sumptuoasele palate în sărmăne mormane de ruine. A prăbușit în fărîmă semețele trepte de marmură ce păreau a fi sortite eternității, a șters cu mîna sa necruțătoare solemnele inscripții de pe frontispiciile edificiilor imperiale. În locul cuvintelor pompoase, timpul a folosit alfabetul ruinelor spre a scrie epilogul.

Prin ce capriciu al destinului Arcul a fost cruțat de efectul nimicitor al timpului? Iată, pe una din arcadele interioare se vede clar imaginea lui Titus căruia zeița Victoria îi încununază fruntea cu o cunună de lauri, în timp ce zeița cetății ține friul cailor dezlănțuți ai cuadrigei sale. Pe cealaltă parte a arcului se văd trofeele învingătorului, purtate de învinși, masa jertfelor, menora, trompetele de argint ale preoților templului. Toate sînt oferite spre gloria învingătorului, divinul Titus Vespasianus Augustus.

Privesc aceste incrustații, privesc basoreliefurile ce au urmărit să înveșnicească o mare victorie și o tot atât de mare, o tragică înfrîngere pînă cînd lumina ștearsă a înserării estompează imaginile, făcîndu-le nevăzute. În locul lor, aite imagini prind a se proiecta pe ecranul memoriei.

„E dimineată, o dimineată radioasă, strălucitoare de primăvară romană. Mireasma îmbătătoare a oleandrilor și chiparozilor în floare face aerul voluptuos, dar și mai voluptuos încă este parfumul tare al victoriei, pe care cetatea o sărbătorește în această zi. Lumina, mireasma chiparozilor, bucuria extatică a triumfului, toate se amestecă în văzduh și în inimile oamenilor cetății. La circum Maxim, noul hipodrom al Romei, cei 383.000 de privitori formează un singur trup, o singură masă umană, mistuită de aceeași curiozitate, de aceeași sete de a sorbi pînă la fund din cupa dulce a triumfului. Nobili trufași, bravi cavaleri, matroane rafinat costumate și plebei fără număr au luat loc încă din primele ceasuri pe treptele imensului amfiteatru și tensiunea așteptării crește cu fiecare clipă.

Dar iată, trîmbițele de argint ale heralților vestesc începerea mult doritului spectacol. Un murmur surd, asemenea valurilor mării răvășite de vînt, se ridică din mulțime. Dinspre Via Appia, urcînd către Capitolul, începe marșul triumfal al coloanei. Triumful lui Vespasian și Titus, triumful care marchează sfîrșitul victorios al campaniei din Iudeea.

În capul cortegiului pășesc senatorii, gravi și îndesați, pășind greu din pricina coturilor înalte pe care le-au încălțat în această zi. În urma lor pășesc demnitarii curții, politicieni abili și experimentați, preocupăți și în aceste momente solemne cum să tragă foloase mai mari de pe urma succesului. O larmă vioasă provocată de un șir nesfîrșit de instrumente muzicale, trîmbițe și tobe, vestește ivirea trofeelor. Semeșii patricieni se înalță în virful picioarelor, falnicii cavaleri își ațintesc privirile, scripitori lacome se aprind în ochii rafinatelor matroane la vederea aurului, argintului, a veșmintelor grele de catifea bătute cu nestemate, ce alcătuiesc tezaurul templului din Ierusalim.

E momentul culminant al spectacolului, clipa minuoasă pregătită cînd în fața mulțimii trece, în picioare în cadrîga trasă de cai albi, focoși, învingătorul — augustul Flavius Vespasian și după el, cu același fast, fiul și urmașul său la tron, Titus. Deși un proverb latin afirmă că victoriozii nu sînt judecați, cei de acum nu scapă nici chiar în ceasul lor cel mare de privirile iscoditoare ale locuitorilor cetății. Căci în pofida a tot ce s-a întimplat și dincolo de hlamida majestuoasă și însemnele puterii, Roma nu uită și nu iartă celor doi originea lor obscură, maniera le grosolane, care fac din ei doi parvenți.

Cortegiul continuă cu comandanții, ofițerii și legionarii ce s-au distins în marea război ce a luat sfîrșit cu eucerirea Ierusalimului. El trec cu pas elastic prin fața tribunelor, privirea le e semeată, stindardele acoperite de glorie. Matroanele le aruncă priviri tandre, ramuri și flori.

Și iată că acordurile unei muzici grozesti vestește ivirea coloanei nesfîrșite a prizonierilor. Un răstimp lung de tăcere, în care toate privirile scrutează cu ostilă curiozitate pe acești barbari orientali care au cutezat să se pună de-acurmezișul carului triumfal al împertului, apoi un vacarm asurzitor, alcătuit din risete, îpșete, fluierături și huiduieli, însoțite înaintarea convoiului. Iar acesta înaintează mat, capetele sînt plecate spre pămînt, apoi, ca la un semnal nevăzut, un singur strigăt, — aspru, gutural, deznădăjduit! — se ridică: „Șema Israel!... Ascultă Israel, Domnul Dumnezeu tîu este unic...“ Strigătul acesta, fișînd din piepturile aspre ale prizonierilor tineri — în vederea triumfului ei au fost cu grijă minuțioasă aleși — se întîlnește în văzduh cu vacarmul celor din tribune, făcînd să se cutremure zidurile imensului hipodrom. El străluce în urechi multă vreme după ce ultimul și a dispărut în zare, după ce glasul de argint al trîmbiței heralților a dat de veste că la picioarele Capitolului comandantul oștirii înamice, Simon Bar Giora, precum Vercingetorix altă dată, a fost flagelat și apoi sugrumat, spre a servi drept pildă înfricoșătoare celor ce ar mai cuteza a se ridica împotriva imperiului. Mai tîrziu, unul dintre nobilii care avuseser privilegiul de a asista la ceremonie, avea să povestească nu fără uimire că comandantul barbar a rezistat dirz torturilor, ultimele cuvîne ce i-au ieșit de pe buze fiind același Șema Israel...

Cortina nopții a coborît de mult asupra imensului oraș modern care tălăzuiește dincolo de perimetrul ruinelor antice. Pe patru rînduri înaintea neconțentă coloana nesfîrșită a autoturismelor. Lumini de neon, lumini multicolore — albastre, verzi, roșii, viole — se aprind și se sting, se sting și se aprind, ca o bizară pulsație a inimii orașului. Da, sîntem în anul 1973, de la evenimentele pe care le celebrează Arcul lui Titus, au trecut aproape două milenii. Glasurile trîmbițelor au amuțit de mult, învingătorii au rămas doar între paginile cărților de istorie. Dar învinșii? Poporul evreu trăiește, în pofida tragediei ce s-a consumat cu două milenii în urmă.

Victor Rusu

Basorelief
de pe
Arcul lui Titus

Publicația trimestrială „La revue encyclopedique juive“ prezintă la rubrica „Itinerar românesc“ un articol al ziaristului Guy Malouvier intitulat „Cimitirele din Siret“ din care reproducem pasaje.

Siretul a fost cîndva, împreună cu orașele Botoșani, Dorohoi și Iași printre comunitățile evreiești tradiționale. Există documente care atestă existența unor comunități evreiești încă de la sfîrșitul evului mediu. În cartea sa „A social and religious history of the Jews“ (O istorie socială și religioasă a evreilor, New York, 1967), istoricul S.W. Baron menționează existența în Moldova, la începutul secolului al XIX-lea a circa două mii familii, la care s-au adăugat mai tîrziu noi sosiți din țările învecinate.

Pînă la începutul secolului al XX-lea Siretul a fost un important oraș pe drumul care ducea din Polonia prin Suceava la portul Galați. Și azi încă se mai poate vedea, alături de spital, o clădire mare, hanul Anei Hoff, care servea drept adăpost de etapă neguțitorilor evrei în drum spre orașele dunărene și spre Orient.

Comunitatea din Siret pare să fie foarte veche. Se spune că Baal Sem Tov s-a oprit la Siret în drum spre Piatra Neamț, unde potrivit tradiției a vizitat faimoasa sinagogă din Iem. Siretul este tipul clasic al tirgoșorului, atât de bine descris de doi mari poeți evrei din Moldova, Iacob Gropper și Ițik Manger. Majoritatea evreilor de aici duceau viața grea a meseriașilor. Totuși, acest mic oraș a cunoscut o continuă dezvoltare pînă la ocuparea lui de către nașiști.

Evreii din această parte a Europei au fost masacrați fără milă și deportați în lagăre de exterminare. 2.250 de evrei din Siret au fost trimiși la Craiova, unde au fost primiți și ajutați de comunitatea sefarăd de acolo. Rezuși la Siret, chod sperau că suferințele lor au luat sfîrșit, au fost deportați de fasciști. S-au întors de acolo doar 418 persoane.

Astăzi la Siret se mai află 80 de evrei, precum și numeroase urme ale instituțiilor comunității (temple, cimitire etc), situate în centrul vechiului cartier comercial al orașului.

Obiectivul cel mai interesant din Siret îl constituie ansamblul celor trei necropole iudaice a căror vechime, frumusețe a locului și valoarea artistică a pietrelor tombale îl transformă într-o comoară arheologică și religioasă a iudaismului est-european. Statul român l-a decretat monument istoric.

Cimitirele sînt plasate la intrarea în oraș, pe drumul spre Suceava. De-alungul drumului care merge pe malul Siretului, călătorul se oprește mai întîi la cimitirul nr. 1, care cuprinde între zidurile sale de piatră pietrele funerare cele mai vechi, pe care tradiția locală le consideră ca datînd din anul 1520. Cimitirul se întinde pe două coline. În mijlocul vegetației abundente se mai văd vreo sută de morminte. Pietrele au stele funerare încă foarte lizibile. Aceste pietre tombale sînt mai mici decît cele aflate în cimitirul al II-lea și al III-lea, ceea ce constituie o dovadă a vechimii lor.

Mergînd mai departe, peste un pod, se ajunge la celelalte două cimitire. Cimitirul de jos, care mai e în funcțiune, numără 800—1.000 morminte, datînd de la 1880 încocoace. Cimitirul de sus, cel mai interesant și cel mai mare, îl domină pe cel de jos. El conține cel puțin 2—3.000 matzevoth dintr-o perioadă cuprinsă între anii 1650—1850. Acest cimitir are morminte de o reală valoare artistică, de un stil și inspirație foarte variate. Toate aceste pie-

tre, a căror înălțime depășește doi metri, sînt împodobite pe toată suprafața lor. Se mai văd urmele colorate ale unor decorațiuni (carmin, vechi a pietrelor funerare colorate. Inscriptiile erau scrise cu negru, ornate cu animale, plante sau motive simbolice de diferite culori, foarte vii. Vremea cea mai potrivită pentru vizitarea locurilor este ianuarul, cînd razele soarelui ce asfințește face să strălucească incrustațiile de pe pietrele funerare.

Binecuvîntarea soarelui

Binecuvîntarea soarelui este o rugăciune prin care soarele este binecuvîntat pentru crearea și punerea sa în mișcare pe firmament în cea de a patra zi a creării lumii (Geneza 1, 16—19).

Ceremonia are loc o dată la 28 de ani. Ea urmează după rugăciunea de dimineață, cînd Soarele descrie un unghi de 90 de grade deasupra orizontului, în prima vineri a lunii Nisan. Data se bazează pe calculele lui Amora Abai, după care ciclul echinoxului de primăvară (numit mahzor gadol) începe atunci (Ber. 59 b).

Deși după adoptarea calendarului lui rabi Ada metoda lui Abai a fost considerată perimată, totuși ceremonia continuă să fie celebrată. Ordinul recitării este următorul: Psalmii 84:12, 72:3, 75:2, Malachi 3:20, Psalm 97:6 și 148; binecuvîntarea „Lăudat fie Creatorul creației“, care este urmată de psalmul 19 și 121, apoi imnul El Adon (din rugăciunea Șaharit din ziua de Șabat); Baraita a lui Abai (Ber. 59 b) și recitarea unei agada a lui rabi Hananiah ben Akasia. Ritualul se sfîrșește cu o scurtă invocare prin care obștea își exprimă recunoștința că a fost menținută și speranța că se va menține și va ajunge ziua venirii lui Mesia și a împlinirii profeției lui Ieșia, cînd „soarele strălucește de șapte ori mai mult — ca lumina a șapte zile“ (Ies. 30, 26).

În secolul al XX-lea, ultima dată ceremonia a avut loc la 8 aprilie 1953 iar următoarea va fi la 18 martie 1981.

DECESE

În perioada 26 octombrie—10 noiembrie 1973, în cimitirele Comunității Evreilor din București au fost înhumate următoarele persoane decedate:

Bembasa Rafael (69 ani), str. Suveneru 4; Jacobsohn Carolina (71), Eminescu 168; Maxim Relze (48); Andrei Mureșanu 22; Silberstein Maria (97), Bd. Mărășești 107; Brănișteanu Gică (76), Poenaru Borda 6; Goldenberg Moritz (73), Topolovăț 4; Zisu Rîfea Rebeca (73), Scoțian 12; Abramovici Sura (73), Anastasie Simu 1; Frenkel Roza (73), Bradului 13; Goldenberg Anuța (79), Căminul Călărăși; Weber Chaie (74), Bd. Dincu Golescu 23; Zingher Favel Moise (69), Sf. Ioan Nou 19; Segal Edith (53), Turnescu 12; Herscovici Beila (76), Șerban Vodă 28.

Către cititori

Reînnoiți-vă din vreme abonamentul pe anul 1974, spre a vă asigura primirea în continuare a revistei la domiciliu.

Costul abonamentului este de:

24 lei pe 1 an.
12 lei pe 6 luni;

Plata se face la casieria F.C.E.M. din str. Sf. Vineri nr. 9 sau prin mandat poștal, pe adresa: F.C.E.M. str. sf. Vineri 9, cont B.N.R. 49. 8. 01. 000, sector 4.

O pagină admirabilă de istorie

MIRACOLUL SALVĂRII EVREILOR DANEZI

Au trecut treizeci de ani de când în noaptea de 1 spre 2 octombrie, scurt timp după ce se terminase slujba divină de Roș-Hașana, soldații din formațiunile S.S. sprijiniți de jandarmeria de campanie, se îndreptau în Danemarca, către casele locuite de evrei. Incepuse marea razie. Dar în zori, când ofițerii și-au făcut bilanțul acțiunii, au constatat că nu reușiseră, dintr-o populație care număra aproximativ 8 000 de suflete, să aresteze decât 477 de evrei, cei mai mulți bătrâni, infirmi sau bolnavi. Puternicul aparat nazist nu arestatea nici măcar 10% din evreii aflați în țară. Aproape 7 000 profitaseră de sărbătoarea de Roș-Hașana pentru a trece în Suedia, alții ascunși în Jutlanda li se alăturaseră în intervalul dintre 1 și 12 octombrie. Marea razie daneză organizată de Roș-Hașana s-a încheiat printr-un eșec fără precedent în analele poliției hitleriste.

Pentru a înțelege drama și miracolul supraviețuirii evreilor danezi, trebuie să reamintim cum a ajuns Danemarca să intre în război și cum și-a văzut teritoriul ocupat.

LA FEL CA ÎN POLONIA. Proiectele aliaților — menite să taie Reichului aprovizionarea cu minerele de fier suedeze — prevăzute a se împlini în primăvara lui 1940, erau cunoscute și de Hitler. El a transmis OKW-ului (Statul major general al armatei germane), încă de la 1 martie, instrucțiunile privind ocuparea Norvegiei și Danemarcei, cu care Germania avea frontiere comune. La 2 aprilie el ordonă executarea operației denumită codificat „Weserübung”. Și de data aceasta Hitler își bătu joc de aliați, precum o făcuse și în Polonia, depășindu-i prin rapiditatea execuției.

Operațiunea îndreptată împotriva Danemarcei și-a atins obiectivele fără lupte. În zorii zilei de 9 aprilie parașutiștii germani au luat în stăpânire Copenhaga, în timp ce comandorii debarcați de marină ocupau centrele nevralgice ale țării iar unități blindate pătrundeau în țară peste frontiera meridională. La orele șase dimineața regele Christian al X-lea se văzu constrâns să-l primească pe ministrul hitlerist Von Renthe-Finck care-i înmâna un ultimatum în 13 puncte. La ora șapte, la capătul unor discuții dramatice, consiliul de miniștri hotărâ să accepte ultimatumul; regele ordonă găzduirea sale personale, care angajase lupta împotriva primilor soldați nazisti, să înceteze focul.

La orele opt, danezii ascultau stupefiați, la radio o proclamație semnată de Hitler.

PROTESTUL. Guvernul danez opuse ocupației hitleriste un protest solemn, resemnându-se să pună „neutralitatea sa sub protecția Germaniei”. Resemnarea satisfacea din plin dorințele nazistilor care-și legaseră speranțele de reușita unei acțiuni rapide, fără vărsare de sânge. Fortați de această situație au acordat Danemarcei invadate privilegiul neînținute sub ocupația autorităților naziste. Armata germană primi ordinul să se abțină, în afara unor situații acute și urgente, de la orice intervenție în politica internă daneză. Generalii adoptară măsuri pentru a împiedica orice jaf, au interzis chiar trupelor achiziționarea masivă a alimentelor, pentru a nu dezechilibra piața daneză.

Dar această stare de lucruri nu a durat multă vreme. Incepând din mai au pătruns în Danemarca trupe S.S. cu o misiune expresă: propagandă pentru recrutarea de voluntari danezi. Danezii, arienii frumoși, cu tenul deschis, ochi albaștri și părul blond, se dovediră totuși reticenti față de „frații lor de rasă germanică”. Un partid național-socialist danez născut spontan, a doua zi după ocupație, nu frezi în țară nici un ecou.

Printre țările europene ocupate de armata hitleristă, în cursul celui de al doilea război mondial, Danemarca reuși să ocupe un loc cu totul ieșit din comun. Într-adevăr guvernul Reichului nu instală acolo nici un fel de administrație proprie, fie militară sau civilă. Danemarca își menținu, o dată cu statutul de neutralitate, o relativă autonomie: regele Christian al X-lea, guvernul Erik Scavenius, parlamentul și administrația au rămas la post; a fost menținută pînă

și armata daneză, cu dreptul de a se cantona în câteva zone restrinse.

Toate pretențiile puterii ocupante au fost comunicate guvernului danez pe cale diplomatică normală, reprezentată de ambasadorul nazist la Copenhaga. Totuși, în fața obstrucțiilor sistematice a autorităților daneze, regimul de ocupație a fost modificat în luna octombrie 1942. Ambasadorul hitlerist fu înlocuit printr-un „Ministru plenipotențiar” al Reichului, „Directorul ministerial” S.S. Gruppenführer Karl Werner Best. Danemarca avea acum un guvernator.

REPUTAȚIE SINISTRĂ. Werner Best venea la Copenhaga precedat de o reputație sinistrală. Danezii vedeau în el, pe bună dreptate, unul din cei mai înverșunați conducători ai S.S.-ului. Iată de ce susuși regelui Christian fură surprinși a descoperi treptat că Werner Best — asemenea lui Ianus din antichitatea română — avea două chipuri. Într-adevăr personajul Werner Best a devenit pentru istorie și a rămas o enigmă.

La fel ca și în toate celelalte țări ale Europei ocupate, cel de al treilea Reich ridică destul de repede problema evreiască. Regele Christian refuză încă în iarna 1942, amenințând cu abdicarea, cererea germană de a extinde și asupra Danemarcei legislația antievreiască adoptată la Nurenberg. Comandantul S.S. Rademacher le „sugeră” danezilor — prin intermediul ambasadorului Von Renthe-Finck că pregătirea țării pentru „soluția finală a problemei evreiești” ar fi o măsură de precauție. Danezii rămăneau însă neclintii. Atunci când, în iunie 1942, ambasadorul ceru regelui Christian introducerea stelei galbene pe teritoriul regalului, el se izbi de un refuz categoric. După unele izvoare, regele i-a spus că în cazul unor măsuri de constrângere, el va fi primul care va purta steaua galbenă în regatul Danemarcei. Chiar dacă veracitatea acestui răspuns n-a fost confirmată, nu este mai puțin adevărat că atitudinea regelui ca și aceea a populației daneze le-a dat ocupațiilor de gândit.

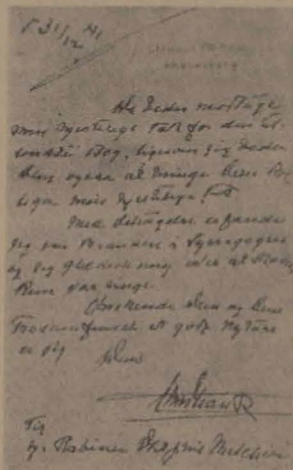
În acest timp, chiar în sferele înalte ale armatei și poliției, atmosfera de la Berlin se deosebea mult de aceea de la Copenhaga. Încă de la 24 septembrie 1942 Himmler ordonase noului șef al Gestapoului, Heinrich Müller, să treacă un număr cât mai mare de evrei pe listele de comuniști și rezistenți, care urmau să fie arestați. Pentru prima dată Werner Best se strădui să blocheze sau să frneze măsurile antievreiești. Într-un raport adresat lui Ribbentrop, ministrul de Afaceri Externe al Reichului, datat 28 ianuarie 1943, el arătă că măsurile preconizate vor provoca în Danemarca o criză constituțională, pe care ar vrea să o evite. În consecință propunea să se ceară danezilor doar excluderea evreilor din funcțiile publice.

Hărțuit de Himmler, Ribbentrop ridică din nou chestiunea. Best îl informă că din cei 6 500—7 000 de evrei care trăiesc în Danemarca, doar 31 erau funcționari. Mai adăugă că Danemarca adăpostește 1351 evrei de origină germană, refugiați și ca atare apatrizi, pe care guvernul da-

nez i-a luat nu de mult sub protecția sa. Din punct de vedere juridic deportarea lor n-ar fi fost posibilă decât cu condiția să li se acorde în prealabil fosta cetățenie germană, ceea ce ar fi în contradicție flagrantă cu întreaga politică antievreiască a Reichului. El îi reaminti de promisiunea germană făcută în 1940, și anume că nu va interveni în afacerile interne ale Danemarcei; o încălcare a acestei promisiuni, fie chiar în legătură cu evrei, risca să provoace consecințe neprevizibile pentru situația politică din Danemarca.

PENTRU „SOLUȚIA FINALĂ”. Himmler respinse din nou această argumentație juridică și interveni încă o dată pe lângă Ribbentrop pentru a pune în aplicare planul „soluției finale”. La 22 mai 1943 Ribbentrop îl informă pe Best că trebuie să-l lichideze urgent pe evreii din Danemarca. Cu toate acestea, pînă în august, Best nu luă în considerație telegramele lui Ribbentrop. Un eveniment neașteptat petrecut pe planul politicii internaționale, schimbă brusc cursul lucrurilor.

Sub presiunea celui de al treilea Reich, Suedia autorizase în 1940, armata germană să folosească rețeaua ei de cale ferată pentru a trimite trupe în Norvegia. La 5 august 1943 ea reveni asupra acordului. De îndată, docherii danezi din portul Odense refuzară să descare și să repare navele militariste. Intre danezii și germanii din portul insulei Fiona se produsese ciocniri și încăierări. Primul ministru Scavenius refuză categoric să-i aducă pe răsculții danezi în fața tribunalelor. Ca măsură de represalii, comandantul armatei hitleriste din Danemarca, generalul de infanterie von Hannecken pro-

Scrisoare-autograf prin care regele Christian al X-lea își exprimă emoția față de incendierea sinagogii din Copenhaga (1941).

clamă la Odense legea marțială. În aceeași zi în care Heinrich Himmler deveni ministru de Interne al Reichului, membrii rezistenței daneze aruncă în aer „Forum Hall” care servea ca sediu al autorităților germane din Copenhaga. A doua zi intrau în grevă muncitorii danezi din toate porturile.

LEGEA MARȚIALĂ. La 28 august guvernul Scavenius se retrase. În 29 generalul von Hannecken extinse legea marțială pe întregul teritoriu. Forțele militare daneze au fost internate, în timp ce mica ei flotă se împărți în două: vasele care nu puteau scăpa se sabordară, celelalte se refugiară în Suedia. Chiar și sub regimul curții marțiale, Best și Hannecken refuzară să administreze direct Danemarca, lăsând importante responsabilități directorilor din ministere. Dar, printr-o surprinzătoare schimbare de atitudine, Best declară subit că regimul curții marțiale crea condițiile pentru a scăpa rapid de evrei. La 8 septembrie solicită la Berlin completarea forțelor de poliție și colaborarea Wehrmacht-ului pentru a trece la executarea planului pe care-l elaborase pentru arestarea și deportarea tuturor evreilor din Danemarca.

La 18 septembrie își făcu apariția la Copenhaga, pentru a organiza arestarea în masă a evreilor, Rolf Gunther, un ofițer S.S. aparținând serviciilor lui Adolf Eichmann. El trebuia să colaboreze cu Rudolf Mikner șeful Gestapoului din Danemarca. În portul capitalei, nava „Warteheland” era pregătită să îmbarce evreii destinați deportării. Werner Best și statul său major stabiliră ca dată pentru marea razie noaptea de 1 spre 2 octombrie. Cunoșcând calendarul și obiceiurile religioase evreiești, a ales pentru executarea razei generale proiectate, cea de a doua zi a noului an.

TERGIVERSAREA. De la începutul lui august, Werner Best își pierduse spectaculoasa încredere în sine. Primind porun-

cile lui Himmler pentru executarea „soluției finale” el a încercat să o amine în fel și chip. Ribbentrop l-a convocat la Berlin, iar cu acest prilej Hitler, personal, se interesă într-o manieră foarte brută de ce nu avansează rezolvarea problemei evreiești în Danemarca. De la Berlin Best reveni zdrcințat: „Poziția mea este foarte subredă, sint un om mori”, spunea el celor din jurul său.

În realitate, acest general de S.S. era o vulpe rafinată care avea în arsenalul său mai multe soluții. Cunoșcând starea de spirit a populației daneze, își dădea perfect de bine seama că prestigiul de care se bucură avea probabil să dispără dacă aducea la îndeplinire proiectul lui Himmler. Pe de altă parte, creditul de care dispunea la Berlin risca să se prăbușească dacă apărea în ochii lui Hitler ca „protector al evreilor”. Trezind la Copenhaga drept un S.S. acceptabil, iar la Berlin drept un nazist fanatic, el încerca să dezlege ecvadratura cercului.

Între alte întărituri cerute și obținute din Germania ca unități suplimentare ale Gestapoului și S.S.-ului, Werner Best solicită generalului von Hannecken, comandantul șef al armatei germane din Danemarca, să-i pună la dispoziție, pentru executarea arestărilor, jandarmeria de campanie. Von Hannecken îl refuză fără menajamente.

Totuși, conform acordului Heydrich-Wagner, un comandant militar nu putea refuza Gestapoului și S.S.-ului, sprijinul jandarmeriei de campanie. Chemat la ordine de la Berlin de către Keitel, von Hannecken cedă împotriva voinței sale: el trimise jandarmeriei de campanie ordinul să disloce 50 de oameni înarmați în noaptea de 1 octombrie pe celălalt portul Copenhaga, în zona în care Gestapoul avea să-i aducă pe evrei prinși de razie.

Contrar celor ce credeau evreii și întreaga populație a țării ocupate, între forțele administrative germane și serviciile Reichului nu domnea concordia. Încă la 23 septembrie, von Hannecken, care cunoștea data stabilită pentru razie, telegrafiă la Berlin pentru a cere amânarea ei pînă după ridicarea stării de asediu. De la Berlin colonelul-general Alfred Jodi, șeful Marelui Stat Major, îl răspunde telegrafic: „Pălăvrăgeală! Interesul statului este în joc”. La rîndul său Werner Best își împărtăși preocupările atașatului său naval Georg Ferdinand Duckwitz. Originar dintr-o familie hanseatică din Bremen, el reprezenta de mult ani la Copenhaga interesul marilor firme comerciale germane. Ca mulți alții aderase încă din tinerețe — la partidul nazist. Ulterior, se îndepărtase de el. Vorbind perfect daneză, întreținea la Copenhaga relații numeroase.

Werner Best cunoștea prea bine sentimentele și simpatia lui Duckwitz. El îi spuse, în trecut, că toți evreii danezi vor fi arestați în noaptea de 1 spre 2 octombrie: totul era pus la punct în acest scop; nu-și asumase nici preocupările sale, privind consecințele acțiunii. De la ministrul Reichului Duckwitz se duse la conducătorul social-democrat danez Hans Hedtoft. Fără a pierde un minut, Hans Hedtoft alergă la președintele comunității evreiești daneze, C. B. Henric, un jurist remarcabil și chibzuit. Cunoșcând sentimentele poporului din Danemarca, el credea că nazistii nu vor îndrăzni să întreprindă ceea ce duseseră pînă la capăt în altă parte. De abia la capătul unor eforturi îndelungate reuși Hedtoft să-i convingă.

Generalul Werner Best și se confesase lui G. Duckwitz la 26 septembrie. Trei zile mai târziu, în 29 septembrie 1943, în

LAZĂR LADU

(Continuare în pag. VII-a)

Interiorul sinagogii din Copenhaga.

Informații despre evrei în „Descriptio Moldaviae de Dimitrie Cantemir

Aniversarea a 300 de ani de la nașterea ilustrului cărturar și umanist Dimitrie Cantemir ne oferă prilejul de a pune în evidență scrierile despre obștea evreiască pe care le găsim în celebra sa scriere „Descriptio Moldaviae”.

Scrișă în străinătate în limba latină, rolul ei a fost de a informa lumea cultă din Europa apuseană asupra situației Moldovei în acel timp, ca și în trecutul ei istoric. Lucrarea dovedește vigurosul talent literar al autorului, cit și o profundă cunoaștere a situației țării sale. Fostul domnitor cunoștea tradițiile, oamenii și locurile în care își petrecuse copilăria, adolescența și tinerețea, precum și situația economică, socială și politică a țării pe care o condusesse timp de câteva luni.

Dimitrie Cantemir nu s-a limitat doar la prezentarea domniilor și boierilor. El prezintă adevărul istoric, situația economică și socială a țării. Alături de situația moldovenilor, el prezintă și celelalte neamuri care locuiau în țară. Istoricul Cantemir consacră acestei probleme un capitol întreg din lucrarea sa (capitolul al XVI-lea, intitulat „Despre ceilalți locuitori ai Moldovei”). În cadrul acestui capitol, un loc este acordat și evreilor.

„Afară de moldoveni — scrie Dimitrie Cantemir — mai locuiesc în Moldova și greci, albanezi, sârbi, bulgari, leși, cazaci, ruși, unguri, nemți, armeni, evrei și Țigani ce cu mulți copii”.

Referindu-se la evrei, ilustrul istoric moldovean scrie că ei se scotocesc supuși

domniei. Obligația lor fiscală era „să plătească o dojdie deosebită în fiecare an mai mare decât aceea obișnuită”. Deci, evreii puteau fi socotiți chiar cetățeni, bineînțeles în sensul medieval al cuvântului. Regimul lor fiscal și juridic era totuși deosebit de cel al celorlalți locuitori.

Viața evreilor din Moldova se desfășura în acea perioadă în cetăți și târguri, la fel ca și cea a armenilor. Dimitrie Cantemir face chiar o comparație între aceste două populații, datorită modului de trai asemănător.

Istoricul moldovean menționează, în continuare, că ocupația evreilor era neguțătoria și ținutul hanurilor. Neguțătoria evrei erau numiți în Moldova „gelepi”, la fel ca și neguțătorii turci, greci și armeni. Numeroase documente de arhivă din acea perioadă arată însă că evreii erau ocupați nu numai în sfera comerțului, ci și în aceea a meseriilor.

Dimitrie Cantemir dă informații și în legătură cu modul de desfășurare a vieții religioase a evreilor moldoveni în secolul al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. În Moldova, evreii „pot să-și facă sinagogă oriunde voiesc însă nu de piatră, ci numai de lemn”. De aici rezultă existența în acea perioadă a unei toleranțe religioase în Moldova.

Deoarece evreii își puteau construi sinagogi oriunde doreau, putem ajunge la concluzia că ei s-au extins în mod treptat pe întregul teritoriu al Moldovei. Aceasta dovedește că ei erau necesari peste tot în acest principat, tocmai datorită activității lor comerciale și meșteșugărești.

Felul în care este prezentată situația evreilor de către Dimitrie Cantemir arată că autorul „Descrierii Moldovei” era bine informat și în acest domeniu.

Miracolul salvării evreilor danezi

(Urmare din pag. VI-a)

cursul rugăcunii de dimineață, oficiată în marea sinagogă din Copenhaga, marele rabin Marcus Melchior informă în mod public pe toți credincioșii aflați acolo că marea razie va avea loc la sfârșitul sărbătorii de Roș-Hasana, în noaptea de 1 spre 2 octombrie. Aflând aceasta enoriașii se străduiră să acționeze repede și bine. El transmisi răziască vestea tuturor coreligionarilor. De la căderea nopții și începutul sărbătorii, se organiza de către danezi o rețea extraordinară de ajutorare, menită să-i salveze pe evrei. Sute de taxieri începură a transporta, pasageri către destinații misterioase care îi apropiu, fie de Jutlanda, fie de diverse puncte ale coastei daneze, situate la mică distanță de litoralul suedez.

IN DOUA ZILE, în timpul celor două zile de Roș-Hasana, zeci de mici vase daneze de pescuit au făcut naveta între coasta daneză și cea suedeză; strimtoarea Sund care le separă nu depășește 7 kilometri între Helsingor și Helsingborg. Strategul care a dirijat operațiile a fost Aage Bertelsen, militant luteran, director școlii publice care funcționa pe lângă catedrala din Aarhus.

Între timp, la 1 octombrie, Svenningsen, director în Ministerul Afacerilor Externe, îi căută grabnic pe Best, cerându-i să-i confirme sau să-i infirme zvonurile care circulau, și conform cărora el ar fi ordonat arestarea tuturor evreilor. Best îi răspunde că nu trebuie să dea crezare zvonurilor și chiar dacă vor fi arestați câțiva evrei, ei nu vor avea de suferit.

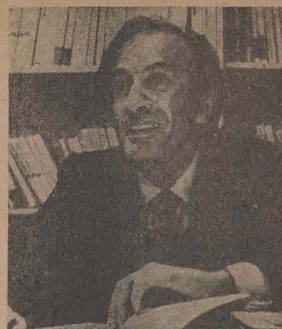
Sfârșitul sărbătorii de Roș-Hasana coincidea cu vineri 1 octombrie. În puterea nopții trupele SS și ale Gestapoului porniră acțiunea de ridicare a evreilor. Generalul Werner Best ordonase să se acționeze cu discreție, interzicându-se să se spargă ușile caselor. În cele mai multe cazuri apartamentele erau goale, în altele n-au fost arestate decât cei care au descurș Gestapoului ușa.

Care au fost urmările eșecului operațiilor? La 2 octombrie, generalul von Hannecken propunea Berlinului ridicarea stării de asediu. Lui Himmler care își exprimase telegrafic indignarea pentru insuccesul acțiunii, Werner Best îi răspunde nu fără umor că scopul operațiunii fiind de a face din Danemarca o țară „Judenfrei” (purificată de evrei), întrucât toți evreii au dispărut, țelul urmărit a fost atins.

Salvarea evreilor danezi, pe care unii o numesc Miracolul de Roș-Hasana este unul din puținele episoade fericite dintr-o epocă nespuse de sumbră.

Elie Wiesel despre rugăciune

La cel de al treilea colocviu internațional asupra iudaismului și a gândirii moderne care a avut loc recent la Universitatea religioasă Bar Ilan, scriitorul Elie Wiesel a ținut o expunere despre rolul rugăcunii în viața credinciosului evreu. Reproducem pasaje din acest text.

.....În lumea dezumanizată de azi, rugăciunea este lucrul de care credincioșii au cea mai mare nevoie.

Cîndva totul era așa de simplu! A trăi însemna a implora, a supraviețui — a pronunța binecuvîntări. În mijlocul chinurilor și al furunilor, se știa ce trebuie spus, cînd și cum. Există o rugăciune pentru orice împrejurare, o melopee pentru orice rugăciune. Anumite fraze trebuiau formulate la anumite ore, nici mai devreme, nici mai tîrziu. Nimic nu rămînea la voia întîmplării. Într-o lume scindată și ostilă nu aveai altă opțiune decît să te agăți de Sidur — de Seder. Pierduți în geografie, în spațiu, credincioșii se orientau în timp, făcînd din el refugiu, lîntanul lor. Și rugăciunea da timpului splendoare și profunzime.

Ce era rugăciunea pentru ei, pentru noi? O confruntare cu Dumnezeu și cu sine însuși. Un moment de indulgență, de uitare de sine, de afirmare, de identificare. Dacă arta este metoda omului de a spune nu, rugăciunea este modul lui de a spune da. Da, universului și Creatorului său; da, vieții și sensurilor ei; da, speranței, credinței, bucuriei. Un semnal luminos pentru călătorul rătăcit, scara lui Iacov pentru visătorul în căutarea visurilor sale; o fereastră a sufletului: rugăciunea este lucrul cel mai necesar credinciosului în trecerea sa pe pămînt. Consolare sau compensare pentru unii, sublimare pentru alții, rugăciunea înseamnă și putere și aventură. Cunoscutul strigăt: „Nu vă încredeți în minuni, recitați psalmi!” exprimea ceva mai mult decît simțul umorului unui popor disperat; el comunică și credința neclintită în forța rugăcunii. Dacă studiul Torei ne-a ajutat să supraviețuim, rugăciunea a făcut ca speranța noastră să supraviețuiască.

Însăși ideea pe care și-o face poporul lui Israel despre Israel este conținută în

Transcripția muzicală a Torei

Cu alt prilej (Revista culturii mozaic Nr. 293 din 15 februarie 1973) am arătat raportul dintre grafică și intonarea muzicală a vechii evrei. Deși cunoscute din vechime, aceste notații muzicale primitive ale muzicii liturgice evreiești și-au păstrat pînă în zilele noastre semnele originale ale conținutului melodic (grafica) cit și numele lor — mai toate de origine arameică — cum ar fi: *Masab Paşa; Saf Pasuc; Segol; Munab etc.* cit și melodiile lor proprii care sînt intonate aproape la fel peste tot, de către askenazimi, sefarzi sau evrei italieni.

Accentele tonice sînt aproape aceleași, așa că se menține și în prezent melodia tradițională evreiască. Folosind neghinoturile, (semnele lecturii din Sefer-Tora citește din cele cinci cărți ale lui Moșe care sînt transcrise pe sulurile de prescrie, în conformitate cu semnele puse deasupra sau dedesubtul textului, indicînd urcări sau coborîri ale conținutului melodic — majoritatea în stil recitativ.

Cercetători de renume, precum Kirscher, Bertolucci, Fetis, Naumburg, Idelsohn, A. Widac și alții au arătat că unele dintre religiile vechi lumi au prelat de la poporul biblic — într-un mod puțin deformat — sensul adevărat al neghinoturilor. Desigur că mecanismul folosirii acestor semne nu este ușor, cerînd o practică îndelungată. Unii specialiști vorbesc și despre o influență a vechilor cîntări hinduse (Lavnignac). A. Z. Idelsohn (în *Hebräisch Orientalischer Melodien-Schatz-Berlin* 1922) face o interesantă analogie între vechile notații muzicale, comparînd neghinoturile cu notațiile înlînate în manuscrisele yemenite, la vechii greci și la indieni, dovedind apropierea grafică și de intonare între vechitul Pașta, grecescul Akut și indiannul Vadata. În vechile scrieri grecești, sub denumirea de „cheironomie” muzicologul Samuel Gutman găsește o strînsă legătură cu indicația tonală reprezentată de neghinoturile biblice, pe care le compară cu o „stenografie muzicală”. Este interesant de remarcat și faptul

că Dimitrie Cantemir în lucrările sale: „Cartea despre știința muzicii cu sistemul literelor” și „Introducere în muzica turcescască”, ocupîndu-se de notația muzicală, arată că: „aceasta a fost înlesnită de cunoașterea notației neumatice și a celei hinduse”.

Eliva Levita a fost primul care a găsit în izvoare post-talmudice semnele accentelor, în timp ce eruditul Ben Așer amintește în cercetările sale despre sistemul tonal al accentelor care prezintă tonalități înalte, liniștite, tremolate, urcătoare și descendente”.

Așa zisele intonații biblice continuă a trăi în cîntecul sinagogal, care păstrează caracterul tradițional în deosebi la citirea Torei, în care rugăcîntele sînt fie psalmodiate, fie recitate, fiind considerate ca un cîntec ebraic sfînt. Cum bine arată scriitorul Elie Wiesel: „în iudaism, cîntecul este de o importanță primordială”. Este de menționat că după unii, neghinoturile au fost create cu mult înaintea erei noastre, fiind rămase sub formă nescrisă încă de la Moșe și transmise pe cale orală. După alții (Rabi Lebeda Halevy), fixarea grafică a neghinoturilor și a intonațiilor corespunzătoare s-ar datoră lui Ezra, încă din secolul al V-lea înaintea erei noastre. Cu cinci secole mai tîrziu, doi savanți: Ben Așer și Ban Naftali s-au preocupat în mod deosebit de studiul neghinoturilor dinainte și după Ezra. Se citează cazuri în care aceleași neghinoturi, cu aceleași denumiri și semne, corespund la intonații diferite, după cum se folosec la citirea Bibliei, Haftorei, cărții Esterii etc. dintre acestea, cea mai importantă rămîne intonarea folosită la citirea Torei. De reîntîm faptul că în cazul neghinoturilor nu poate fi vorba de exprimarea muzicală a unei fraze (cu caracteristicile ei de tonalitate și ritmică) fixate cu precizie, ci se lasă interpretului o destul de mare libertate, ceea ce are darul de a împutina cîntecului liturgic cunoașterea originală și tradițională.

MAURICIU ROTHENBERG

rugăciunile sale. În timp ce Tora a venit din cer, dată de Dumnezeu, *tefila* — rugăciunea a fost creată de om. În legătură cu Tora totul a fost spus de către Moșe sau lui Moșe; dar nu același lucru este valabil pentru *tefila*. În timp ce repetă o anumită rugăciune, credinciosul se identifică cu autorul ei și o creează iar și iar — și fiecare credincios poate și trebuie să creeze propria sa rugăciune.

E cu puțință a trăi spiritual fără speranță și poate fără adevăr — dar nu fără rugăciune, care reprezintă căutarea apîndurora. Rugăciunea înseamnă impuls, elan interior și în afară. Elan înspre Dumnezeu, înspre creaturile sale — să devii una cu El, una cu ele. Rugăciunea înseamnă a fi viu — a tinde spre viață, sfîntă.

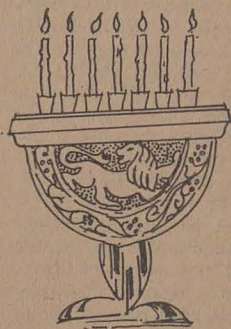
Trebuie să recunoaștem că această nevoie de rugăciune, de comunicare există la credinciosul contemporan. Ea se manifestă nu numai la evrei, ci și la neevrei.

Problema rugăcunii în timpurile noastre apare și mai tulburătoare cînd descoperim care a fost în această privință atitudinea evreilor în timpul pigoanei, în interiorul ghetourilor și al lagărelor.

Unul din misterele cele mai zguduitoare ale acestei perioade este comportarea credincioșilor care și-au riscat viața străduindu-se să respecte cit mai multe prescripții ale Torei. Unii poșteau de Iom Kipur și refuzau să mănînce pline de Pesah. Unii reușeau să nu mănînce deloc alimente nerituate. Imi amintesc, îmi voi aminti întotdeauna, zorii cenei cînd sute de credincioși înșirați în spațiile bărcilor își puneau filacterile. Imi amintesc și îmi voi aminti întotdeauna de serviciile divine sub cerul liber de Roș-Hasana, Kol Nidrei, Neila. Imi amintesc, îmi voi aminti întotdeauna cum sunau atunci în auzul nostru cuvintele rugăcunilor care-l laudau pe Dumnezeu pentru bunăteatea, pentru compasiunea, pentru dragostea lui față de poporul său.

Cum au putut, cum am putut, să spunem atunci asemenea cuvinte? Nu știu. Poate era modul nostru de a pune sub acuzare pe Judecătorul al cărui nume nu se pronunță; poate era modul nostru de a protesta împotriva neomeniei, neputinței condiției umane. Poate că în asta constă profunzimea și taina credinței iudaice: în a transforma orice acțiune într-o revendicare, orice rugăciune într-un apel.

Un ultim exemplu: Gaonul din Vilna susținea că preceptul *Vesamahta Behageha* (bucurați-vă de sărbătorile voastre) este prescripția cea mai dificilă din Tora. Nu am putut niciodată să înțeleg această observație deconcertantă. Abia în timpul războiului am înțeles-o. Acei credincioși care în cursa lor spre sfîrșitul speranței reușeau să dănuțiască de *Simhat Tora*, care studiau Talmudul pe dinafară în timp ce cărau în spinare bolovani, care murmurau *Zemiroi* pentru Șabat în timp ce îndeplineau munci grele — ne învățau cum trebuie să se comporte credincioșii în fața adversităților. Pentru contemporanii mei, din generația trecută „bucurați-vă cu sărbătorile voastre” era o prescripție cu neputință de respectat și totuși au respectat-o.

ȘTIRI

דיעות

Amintirea lui Pablo Casals

Așadar, cîntecul s-a sfîrșit. Violoncelul a amuțit. Artistul care ca nimeni altul s-a priceput să scoată acorduri sublimе din acest instrument, și-a împlinit ciclul pămîntean. Pablo Casals ne-a părăsit. Pentru totdeauna. Oricît de neverosimilă ar părea, știrea este, din păcate, adevărată.

Împreună cu celălalt Pablo — Picasso — Casals a fost printre cele mai extraordinare personalități ale acestui secol. Ca și nu mai puțin ilustrul său țig, vitalitatea sa, egalată doar de talentul său, a umit lumea. La 96 de ani, înegalatul violoncelist fermeca publicul la fel ca în anii tinereții. Căci aceasta este una din caracteristicile geniului — de a rămîne veșnic tînăr, de a nu cunoaște crepusculul. E ca și cum ar fi sustras legilor care guvernează existența muritorilor de rînd.

Acest mare artist a fost și un prieten sincer al evreilor. În repetate rânduri Pablo Casals și-a exprimat admirația și respectul pentru valorile spirituale iudaice. A vizitat în mai multe rânduri Țara biblică, a concertat la Ierusalim și în alte orașe de străveche rezonanță, întîmpinat de fiecare dată cu imensă dragoste și venerație. Ultima dată a fost la Ierusalim cu numai cîteva săptămîni înainte de încetarea din viață. Avea intenția să revină.

Moartea i-a întrerupt cîntecul și visurile. Pablo Casals a plecat dintre noi. Pentru totdeauna. Amintirea sa însă ne-a rămas. A unui mare artist și a unui tot atît de mare Om.

tem părinții părinților voștri?

JUSTIȚIA ȘI CRIMELE NAZISTE

În R.F. Germană a apărut de curînd cel de al zecelea volum din seria „Justiția și crimele naziste”. Cartea cuprinde sentințele de condamnare pronunțate între 6 iulie 1952 și 17 iunie 1953, în total 37 de condamnări.

CORESPONDENȚA LUI MARTIN BUBER

Cel de al doilea volum al corespondenței lui Martin Buber (editura Lambert Schneider Lothar Stiem, Heidelberg) conține scrisori ale lui Ștefan Zweig, ale rabinului dr. Leo Baeck și ale filozofului Fritz Mauthner.

O SALĂ DE LECTURĂ PENTRU LITERATURA EXILULUI

La Biblioteca din Frankfurt am Main s-au terminat lucrările de extindere a spațiului sălilor de lectură. Noua construcție cuprinde o sală, destinată exclusiv literaturii germane din exil. Crearea acestei săli speciale a devenit necesară deoarece „Colecția literatura din exil” care apare sub îngrijirea d-rului Werner Berthold, înregistrează în ultimii ani o creștere a interesului pe care îl trezește.

CONDAMNAREA UNOR CRIMINALI DE RĂZBOI

Curtea cu jurați din Berlin occidental a pronunțat recent o sentință de închisoare pe viață împotriva a doi foști S.S.-iști, Johann Bäcker și Hans Quambusch, care în timpul celui de al doilea război mondial, pe teritoriul vremelnic ocupat de naziști au asasinat din proprie inițiativă un mare număr de deținuți bolnavi.

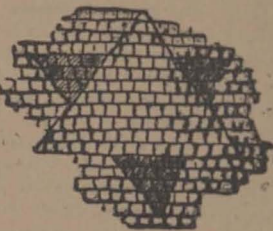
EPIGRAME PENTRU OSCAR WILDE

La Festivalul muzical internațional care a avut loc recent la Reykjavik (Islanda) a fost executată pentru prima dată lucrarea compo-

zitorului israelian Jacob Gilboa „Patrusprezece epigrame pentru Oscar Wilde”. Lucrarea este scrisă pentru voce solo (cînt și recitare), pian și bandă de magnetofon. Printre lucrările cele mai cunoscute ale lui Gilboa se numără „Cele douăsprezece ferestre ale lui Marc Chagall din Ierusalim”, „Sulurile de la Marea Moartă”, „Cedrii”.

SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ LA BELGRAD

Institutul iugoslav pentru istorie contemporană a organizat la Belgrad o conferință internațională pe tema: „Cel de al treilea Reich și Iugoslavia în perioada 1933—1945”. Uniunea comunităților evreiești din Iugoslavia a fost invitată să prezinte un referat cu privire la repercusiunile naziste a-

supra evreilor din Iugoslavia.

Dr. Jașa Romano, cercetător științific, în colaborare cu dr. Lavoslav Kadelburg, președintele Uniunii comunităților evreiești din Iugoslavia, au întocmit un material documentar intitulat „Cel de al treilea Reich, inițiatorul, organizatorul și realizatorul măsurilor împotriva evreilor și a genocidului în Iugoslavia”. În afară de autorii acestui referat, vor mai participa la conferință și alți reprezentanți ai comunităților evreiești.

DICȚIONAR IDIȘ—ENGLEZ

Un auxiliar prețios pentru toți cei ce folosesc limba idiș este dicționarul idiș-englez și englez-idiș, apărut în S.U.A. Redactorii lucrării, Aaron Bergman și Itse Goldberg au selectat 10 000 cuvinte, dintre cele mai uzitate, dîndu-le sensul în respec-

tivele două limbi. Dicționarul cuprinde de asemenea, regulile elementare gramaticale.

CARTI NOI

În editura IKUF au apărut recent două volume de eseuri în limba idiș. Unul dintre ele aparține scriitorului și dramaturgului Haim Sloves, autorul mai multor piese, printre care „Zece frați am fost”, reprezentată și pe scena T.E.S.-ului. Cel de al doilea volum cuprin-

de o culegere de eseuri de Ber Garin („Din generație în generație”).

SCRISORILE UNUI POET

Revista „Idiș Kultur” care apare la New York și-a consacrat unul din ultimele sale numere poetului progresist Morris Rosenfeld, de la moartea căruia s-au împlinit 50 de ani. Cu acest prilej, revista a publicat o parte din corespondența nedată a poetului.

CORUL FILARMONIC POPULAR DIN NEW YORK

Corul filarmonic popular evreiesc din New York și-a sărbătorit recent semicentenarul. Concertele acestei cunoscute formații, în repertoriul căreia sînt incluse melodii populare și ale compozitorilor clasici și contemporani, se bucură de mare succes la public.

MONOGRAFIE DESPRE BUNICUL LITERATURII IDIȘ

O interesantă monografie despre Mendele Moher Sforim, supranumit „Bunicul literaturii idiș”, a apărut de curînd în editura Albin Michel din Paris. Cartea, scrisă de I. Pugacz, înfățișează cititorilor de limbă franceză viața și creația marelui clasic.

CALENDARUL EVREILOR DIN IUGOSLAVIA

Calendarul pe anul 5734 editat de Uniunea comunităților evreiești din Iugoslavia (redactor rabin Cadik Danon) cuprinde date despre numărul membrilor comunităților din această țară. La Belgrad, obșteea numără 1 602 membri. A doua comunitate, ca număr, se află la Zagreb (1 342 membri). Urmează Sarajevo, cu 1 090 membri, Novi Sad cu 316, Subotica cu 298 etc. În total, în țara vecină și prietenă trăiesc actualmente 6 100 evrei.

PUBLICAREA OPERELOR PRIMULUI ȘEF RABIN AL FRANȚEI

Este în curs tipărirea operelor complete ale primului șef rabin al Franței, Joseph Sintzheim, unul dintre cei mai eminenți talmudiști ai epocii moderne.

Joseph Sintzheim s-a născut în anul 1745, fiind fiul rabinului din Trèves. În anul 1788 a înființat la Brochheim o ieșivă — școală superioară religioasă — pe care ulterior a transferat-o la Strasbourg.

Cînd în 1806 Napoleon a convocat Adunarea notabililor israeliți, Sintzheim a fost principalul delegat al regiunii Rinului de jos. El s-a afirmat ca un reprezentant strălucit al rabinatului, fiind însărcinat să redacteze răspunsurile doctrinale la întrebările împăratului. El a știut să salveze egalitatea drepturilor civice pentru evrei, fără să aducă prejudicii iudaismului. În 1807 a fost președintele Sanhedrinului, care a dat o consacrare oficială Adunării notabililor. După înființarea Adunării consistoriale, a fost ales șef rabin al ținutului Rinului de jos și totodată șef rabin al Consistoriului Central. Acest din urmă post l-a ocupat pînă la moarte, în 1812. Din lucrările sale, un singur volum *Moștenire talmudică* a văzut lumina tiparului (Yad Yossef, Offenbach, 1799). Abia de curînd un colectiv de cercetători a adunat toate manuscrisele sale, pregătindu-le pentru tipar.

OBȘTEA DIN ALSBACH

Micul orașel Alsbach din landul Hessen, care sărbătorește în curînd 1 200 de ani de la înființare, a adăpostit evrei încă din anul 1423. De o obște evreiască organizată, nu se poate vorbi însă decît din secolul al XVIII-lea. O modestă casă de rugăciune a existat încă din anul 1757. Abia în anul 1788 s-a construit aici o sinagogă, care a fost renovată în 1864 și distrusă de naziști în „noaptea de cristal” din noiembrie 1938. În secolul al XVII-lea s-au stabilit la Alsbach refugiații din Worms, printre care și renumitul rabin Abraham Samuel Bachara, care și-a găsit aici odihna de

veci. Ultimul cantor și învățător, David Frank, a ocupat această funcție timp de 50 de ani, din 1889 pînă în 1939. În orașelul Alsbach se află unul dintre cele mai vechi cimitire din landul Hessen. Acesta datează din anul 1616 și a fost folosit pe vremuri de 29 mici comunități din împrejurimi.

„PREDICA RABINULUI AKIB”

Se știe că Voltaire nu a excelat printr-o atitudine de prietenie față de evrei. De aceea este cu atît mai interesant textul publicat recent într-o colecție a secției de limbi romane a Universității din Princeton, intitulat „Predica rabinului Akib”, prin care ilustrul gînditor rostește o caldă pledoarie în favoarea evreilor, victime ale obscurantismului și intoleranței. Drept cadru Voltaire a ales un autodafé, care a avut loc efectiv la 21 septembrie 1761 la Lisabona, cînd odată cu preutul rezuit Malagrida, au fost arși doi musulmani și 32 de evrei.

„Care era crima comisă de ei? Faptul că s-au născut. Părinții lor i-au zămislit în religia pe care străbunii lor au practicat-o de 5 000 de ani. S-au născut evrei și și-au prăznuit sărbătorile în pivniță; acesta este singurul motiv pentru care portughezii i-au pus pe rug... și prin glasul rabinului, filozoful francez continuă așa:

„Vă vine să credeți că în timp ce flăcările mistuiau victimele nevinovate, închizătorii și oamenii lor întonau propriile noastre rugăcimi? Insuși Marele închizător întona psalmul bunului nostru rege David, care începe cu cuvintele: „Ai milă de mine, Doamne, potrivit marii tale milostenii!”

„Acești oameni nemiloși îl invocau pe Dumnezeu clementei și bunătății, pe Dumnezeu iertătorul, comițînd crimele cele mai atroce. Printr-o contradicție absurdă, ei oferă lui Dumnezeu psalmii noștri, împrumutată chiar religia noastră, pedepșindu-ne pentru că am fost crescuți în preceptele religiei noastre.”

Și tot prin gura rabinului Akib autorul adresează închizătorilor tragica întrebare: De ce vreți să ne desființați pe noi, care sîn-

א באַד אין אַרבעטס-לאַגער

דער צייטונג פון וו. טאמבור

מ'האַט

נאָך נישט אָפּגעפּאַרטיקט דאָס מיטאָג עסן, האָט מען שוין אָנגע-
הויבן טרייבן די אַרבעטס־דינסטלעך. די רימענטע פון די שומרים
זענען אריין אין יונער עטטיקייט. טייל האָבן באלד אָנגעהויבן
מיט דעם אנדערן עק, מיטן שוואַלץ, וואו מ'האַט נאָר אָנגעטראָפּן; איבער די הענט,
וואָס האָבן געפּראַוואַלעט זיך אַלס פּנים, און איבער דעם פּנים גופא.
— ארויס, ארויס, אין באַד אריין!
אין באַד? זינט די עטלעכע חדשים ווי זיי זענען שוין דאָ, איינקוואַרטירט אין
טירלעך געוואָרן זיך אריין פּנים צו אויפן
לייב. אמא, דעם ערשטן דעצעמבער, ווען
זיי האָבן געאַרבעט ביים ברעג דעם דער
טייט, האָט דרויסן האָט די זון געשיינט,
זענען עטלעכע, יונגע, (אראָפּגעוואָרפּן
פון זיך די בנדים און) אריינגעפּרייט
גען אין וואַסער, טראָג דעם היטל איין
וואָס איז געווען די פּאַרצויגן איבערן
טייך, נאָר כדי זיך צו קאַנען אַרומוואַשן.
אַינער טרייבט מען אין באַד אריין. דאָס
האַט געוואָלט אַזוי זיין איינע פון די צו
גרייטונגען אַרויסצופירן אין דער אַוק'
אַינע, אויפן פּראָנט.
אויס, באַד, אין באַד. דאָרף מען זיך הייסט
עס מיטגעבן א שטיקל זייף, א האַנט
טוּך?
— שטעל, שטעל, אַויסרייען אין פּיענף
שטורף! לינקס אַויסדרייען! פּאַרויס
מאַרש זאָל זיך מיט געוואַנג! ...
אַינזאַק, א קליין פּאַרצווערט, אַבער תמיד
לוטטיק. קיין גלייך פּאַרצווערט גייט אים פון
מירל נישט אַרויס, אלע מאָל וועט ער
טרעפן א חוקדיק מיט פּיצל, וואָס אויך די
שומרים קאַנען נישט בייקומען. קודם
האַבן זיי אים געפּראַוואַט בייקומען מיט
שלעך, מיט פּאַרשידענע צרות וואָס זיי
האַבן אים אָנגעטון, אַבער אַז דאָס אלעס
האַט נישט געהאַלפּן? תמיד האָט ער געפּר'
נען א שפּיצל, און פון זיי חוזק געמאַכט,
צו ליטשיש געלעכטער, האָבן זיי זיך אַז
געוויבן צוגעוויינען, איינצולעבן זיך אין
זיינע ווייזן און זיך אויך געלאָזט האַויל
גיין מיט אַינע, ער איז געווען א מין אָל
פונעם אַרבעטס־באַטאַליאָן. די ראל וואָס
עס האָט אַמאָל געהאַט דער הויף־נאַר אין
זיך קעגנלעכע הייף, האָט אַינציק (ביי זיי
האַט ער געטוישן אויפּאַק!) געטאַט אים
באַטאַליאָן פון צוואַנגסאַרבעט. וויאזוי ער
איז געוואָרן דער טאָן־געבער ביים זיג'
גען? ווייל די אויפּזעצער האָבן זיך באַ-
מיט אַרויסצוברענגען אַ מאַרשירן (ביי זיי
געוואַנג, האָט זיך עס נישט איינגעגעבן,
וועמען האָט זיך עס געוואָלט צו זינגען?
אַז מ'שלאַגט אַינעם ער זאָל לאַכן, לאַכט
ער, אַבער ווי צו זיך אַז געלעכטער. אזוי
איז אויך ביים זינגען. אַבער ווי צו זיך
אַז זינגען. ס'איז מען א געוואַנג. אזוי
אוישקאַן האָט עס אַבער יא געלונגען, באַ-
טאַליאָן, אַז אלע זאָלן מיטזינגען.

ווען

דער מחבר האָט איבערגעלעיענט אַט דאָס קאַפיטל פון זיין
דער צייטונג האָט ער אַרדנעקלעכן שמיכל עטמן: מ'זענען שוין
אויבער העכער דרויסן זען אַט די נעשענענישן. די לאַנט
האַט זיך געבויט, די אומשטערן זענען אַנדערע, כמעט דאָס דור האָט
זיך געבויט. דאָס גאַנצע זעט אויס פאַר אים ווי פון אַן אַנדערער וועלט.
נישט די הענקער נישט די קרבנות זענען שוין נישט קיין רעאַלי-
טע, נאָר אַז איבערבלייב פון א מעשה, צו פון א לענגער פון א
קאַפּטאַד... און א מ'דערציילט היינט א ברעקל פון יענע מענטשלעכע
אַרע אומגעשטאַלעכע פּייניקונגען, פון די מענטשלעכע לייזן, קלינגט
עס אַפּ פּרעמד, אומגלויבליכער, איבערגעטריבן.

מיט וואָס מען באַווייזן היינט א דאָס אלעס איז נישט איבערער-
טריבן, קראַך, ס'איז נישט דערזאָגט ווערן און נישט דערציילט געוואָרן
אַלעס, די אלע מענטשלעכע לייזן, ווייל ס'איז שווער זיי צו באַשרייבן?
צו זאָגן אַז כמעט גינציק פּראָצענט פון יענע געפּייניקטע זענען אומגע-
קומען, ווייל זיי זענען דערפּייניקט געוואָרן צום מוּט? איז דאָס א באַ-
ווייז?
ווער ציילט מען וואָס זענען שוין נישט? קינדער ציילט פאַר-
נישט. קיינעם זיינען זיי נישט זען. נאָר זענען וואָס האָט ריטקעט אַזוי
לויזן זיינע משפּחה־סימבאָליקער, יענעם פעלן זיי. נאָר זענען ווייסט אַז
פון זיין משפּחה זענען אומגעקומען אַזויפיל און אַזויפיל מיטגלידער, אַבער
פאַר ערשטע נישט די זאך כּלל נישט אָן. איז וועמען זאָל מען עס איבער-
ציילן?
די הענקער, פּרעדי ווי זענען שוין נישט קיין לעבעדיקע, פון אַלמאָסיק,
פּרעדי ווי לעבן נאָר און זענען הייליג זקנים, אוממעכטיקע און אויך אַיזל
אַן פּיינישער מאַכט. זייערע קינדער זאָרע איינזעלע ווייסן רען, אַז
ווער ערשטער זענען געווען אַנדער ווי די באַראַיאַישע מענטשן־פּרע-
דיקע? ... דעם שרייבער האָט אַרומגענומען א יאָה־געפּיל ביי אָס די נע-
דאַקען. יאָ, ער וועט אויך דאָס קאַפּיטל מוזן איבערשרייבן פּונקט, ער
מוז פּראַוואַן איבערנישן אַפּ די נעפּילן און אַ נייער כלו. אַפּשך וועט
זיך אים דאָר איינגעבן אן רעדן צום נייעם דור, צו די וואָס זענען איבער-
געבליבן פון די קרבנות, און אַפּשך וועט עס אים געלונגען צו רעדן
אויך צו די יורשים פון די הענקער גופא? ...

פּראַוואַן דאַרפן מען? אַווראַי דאַרפן מען. מ'דאַרף אַלעס דערציילן און אַי-
ברעדרעצילן, ווייל מ'זאָל נישט קאַנען זאָגן אַז מ'האַט נישט געוואָסט...
די לענגערע דערציילט, און ווען נאָס האָט גערופן צו פּאַראַוואַלען אַפּ
קייט קינדער, פאַר וואָס ער האָט דערהערנט זיין ברודער האַל, האָט קיין
תּמעוואַסע זיך פּאַרטיידיקט:
... פון וואו זאָל איר געווען וויסן, און וועל איר וועל אים געבן מיט א
שפּייץ אין קאַפּ וועט ער ווערן א שווער? ... אַז מ'זאָל לעבן האָבן און
דאָך קיין טויטן מענטש נישט געזען, איר האָבן נישט־פּאַפּל געאַנט וואָס
דאָס הייסט מוּט — און וואָס בין איר שולדיק? ...
איר דאַרף מען דערציילן, כּדאָר די אַווראַיאַיניקלעך פון נישט זאָלן
מאָרגן־אַיבערמאָרן נישט קאַנען ווידער זאָגן, אַז זיי האָבן נישט גע-
וואָסט.

אזוי זינגען, ס'איז מען א געוואַנג. אזוי גייט נישט דאָס מאַרשירט
אוישקאַן האָט עס אַבער יא געלונגען, אַז געוואַנג אַרבעטס־באַ-
טאַליאָן, אַז אלע זאָלן מיטזינגען.

געשען איז עס אזוי. געוויינטלעך, זייענדיק א קליינגעוויקסיקער, פלעט ער מאַר-
שירן צום סוף פון דער קאַלאַנע. דאָרט פלעג קיינער נישט בערעקן וויאזוי ער
מאַרשירט. וויאזוי טינט אים זיך גאַנצען חוקדיקער הולד. דער שומר האָט
אוי געוואָן נאָך אים האָט זיך מיט דעם נישט געקומערט, דאָס הייסט א געקומערט
האַט עס אים יא, אַבער ער האָט געזען מיט דער צייט אַז מ'קאַן מיט אים
נישט דורכקומען. א ס'איז אומזיסט דאָס שלאָגן אים, האָבן זיי אים געלאָזט לויפן.
זאָל ער טון וואָס ער וויל. האָט ער געטון וואָס ער האָט געוואָלט. אזוי למשל האָט
זיך זיך נישט איינגעגעבן אַז ער האָט גיין מיטן מיליטערישן היטל, דאָס איינ-
ציקע מיליטערישע פּלוש וואָס די אַרבעטס־דינסטלעך האָבן געטראָגן, אזוי ווי
סיבאַדאַרן צו זיין, מיט דער קאַלאַרדע, מיטן אונגאַרישן טריק־לאָז אַרומ. אַרויס.
תמיד איז עס ביי אים געווען אויסגעדייט, אַז נישט אויף הינטן, איז כּאַטש אויף
א זייט. אומזיסט האָט מען עס אים אַרויפּגעצויגן אויפן קאַפּ. איבער די אויערן,
מיט געשעלע ביז בלוט, מ'זענען נישט אַדורך מען זיי עטלעכע מינוט און דאָס
היטל איז שוין ווידער ביי אים אויסגעדייט, ווי אויף חוץ... אזוי איז געשען,
און אין מ'האַט אַרומזאָגן זיי. זינגען. די האָט גענומען די ריכטיקע קאַדענץ, נאָכטן ריי-
טעס פון דער קאַמאַנדע, און אַנגעהויבן זינגען א באַקאַנט אונגאַריש מיליטעריש
לידן, וואָס אלע האָבן געקאַנט. אַבער אַנשטאַט זיך זיין אַ מאַרש־ליד, איז עס
געווען זיך נאָך א לוחי. איציקל, אַבער, האָט עס געוואַנגען מיט ברעקן, מיט לע-
כטלעכע ניימאַסן. שטעלט איר פאַר, אַז אַזאַ באַשעפּעניש, אַז פּילגרימטיקע, א
האַלבמענטשל, אַנגעטון חוקדיק, זינגט מיט א שיינער, לוטטיקער שטימע:

איר בין דער זעלנער פון האַרטי מילקאַס,
דער שענסטער זעלנער זיינער בין איר...

איז א מ'קוּס אין אַן, דעם שענסטן זעלנער, גייט אַן א הלשות. איז זאָל מען
נישט מיטזינגען?
איז זינט דעמאַלט גיט אַזשאַק דעם טאָן צום זינגען. אויפן פעלד ווען מ'מאַרשירט
זינגט מען, אלע מינים לעבן. אונגאַרישע מיליטערישע לידער. פון מיט ביבלי-
פּה, האָט איז נישט צוגעפאַסט צו די זינגעלייט פון טראַנסילוואַניע און מאַראַמורע.
פון וועלכע דאָס רוב זענען געווענע ישיבה־בחורים. אזעלכע מין מירות איז
ביי זיי א באַליידיקונג, וואָס זיי דאַרפן אזעלכע בייורים אַרויסברענגען אויף די
ליפן. נאָר אַז מען שלאָגט, מוז מען דאָך. דאָס מ'האַט אַמען אַבער געדאַרפט
זינגען אַט די שטאַקע לידער אויף דער גאַס. מאַרשירנדיק איבערן שטעטל, אויפן
וועג צום באַד. דאָס איז שוין געווען א מין דעוידעריקונג אין די אויגן פון
דער ציילער באַפעלקערונג: אַט וואָס פאַר א צוויידייטיקע לידער ס'זיינגען פון
היידישע אַרבעטס־דינסטלעך.

איז דאָס געזאַנג אונטערגעהאַנגען. נאָר געציילטע פון זיי האָבן געוואַנגען. די אַיי-
בערעקע האָבן געברומט אונטער דער נאָז. איז האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט א
קאַמאַנדע: לייגן זיך! ... געהערט? לייגן זיך!
דער גאַנצער באַטאַליאָן האָט זיך געלייגט צו דער ערד. און נאָך עטלעכע סעקונדן
דעם: אויפּשטיין! לייגן זיך!
אזוי האָט עס אַנגעהאַלטן עטלעכע מינוט.
אין באַד איז מען נאָך נישט אַנגעקומען. קיין וואַסער אויף זיך אַרום צו וואַשן
האַט מען נאָך נישט געזען, פערן מ'איז שוין שמוציג פון קאַפּ ביז פּיס. לויטער
בלאַטע.

אלע דורכגייער האָבן אויסגעדייט די
קעפּ, נאַכקוקנדיק די פּאַרביימאַרשירער,
פאַרבלאָטיקטע פון קאַפּ ביז פּיס, זינגענדיק
דיק אונגאַרישע מיליטערישע לידער מיט
אַידישן אַקצענט...
אַנגעקומען אין באַד, האָט מען זיך דער'
זען אין א קאַלטער נישט־פאַרטייטער
חורבה מיט עטלעכע נאַכהענגענדיקע רוישן.
דאָ האָט זיך ערשט אַנגעהויבן דאָס אַמתי-
דיקע לעבן.
אויף דער קאַמאַנדע האָט מען זיך אין
איינעמיט אויסגעטון. די זאכן האָט מען
צוגורופּעוואָרפּן וויאזוי מען האָט נאָר גע-
קאַנט. טייל האָבן געפּראַוואַט אויפּגענומען
אויף די נעגל וואָס זענען געווען אַנגע-
שלאָגן אין די ווענט. נאָר זיי זענען אַראָפּ-
געפאַלן מיט די נעגל צוזאַמען.

— פּאַרטיק? וואַסן זיך אונטער די דושן!
יא. די קאַמאַנדע איז זייער א גוט, אַבער
פון די דושן רינט נאָך נישט דאָס וואַ-
סער, און זיי ציטער און זיך קיבלעך די
מ'ציערט מיטן זייף אין די הענט...
ביים צענטראַלן קראַך, פון וואו מ'לאָזט
אַז דאָס וואַסער, סיי דאָס קאַלטע סיי
דאָס וואַרעמע, האָט זיך אַוועקגעשטעלט
דאָ שומר, וועלכער האָט אַנגעהויבן דעם
סיינולאָזישן שפּיל: אַט האָט ער געגעבן
דעם זענעם פאַר זידיק וואַסער. אַט האָט
האַט אומגעטון און געגעבן דעם וועט
נאָר פאַרן קאַלטן וואַסער. און די שומר
ריים זענען געשטאַנען מיט די רימענטע
אין די ווענט, ווי די הענקער, און געזע-
שלאָגן איבערן נאַקעטן לייב, און נישט
געלאָזט אַפּיגנין פון די דושה, זיך צו
ריקן צו זיען פון דעם זידיק וואַסער. וואָס
האַט געברייט דאָס פּאַרפּריינע לייב. און
ווען מ'האַט זיך שוין אונטער די שמיי-
ך פון די שומרים אַפּגעווייסט דאָס פּנים, האָט
זיך פּלוצלינג אַפּגעשטעלט אין גאַנצן דאָס
וואַסער, און דאָס זייף גייט אריין אין די
אויגן, און מ'זעט נישט גאַנציש וואָס
עס טוט זיך אַרום, מ'סאַפּט ווי אין דער
נינגעלע, מ'פּילט נאָר די שמייך, און
מ'הערט נאָר די געוואַלדעס פון די קר-
בנות...

...מאַמע! ווען די האָט געבאָדן דאָס
עופּלעך, וואָס א קליין מילטערל, ווען די האָט צוגעגאַנגן פון צייט צו צייט אַיסל
וואַסער, האָט די האָט קודם אויסגעפּראַוואַט מיטן לעבלינג, אויב ס'איז היללה
נישט צוהיים אַדער צוקאַלט, און דאָ האָט געזען, ווי דאָס קליינע געשטלעכע באַ-
שעפּעניש צייט אים די קליינע רונדע גלידערלעך פאַר גאַנצע פונעם אַרבעטס־
באַד, האָט אַנגעקוואַל פאַר עטנונג. איינע פון די מוטערלעכע טענונגים... האָט עס
זיך געקאַנט ריכטן און אַמאָל וועלן ווילדע חיות, וואָס האָבן א צורה פון א מענטש,
אומשטאַנד און אַצוטון אויפּויל לייזן פאַר זיין קינד, ווען עס וועט זיך וועלן
אַליין באַדן, און אַפּוואַסן די זעלבע גלידערלעך?

...מאַמע! ... אַבער אויך יענע מאַמע, די וואָס האָט געהאַט דעם זעלבן פאַרגעניגן,
פון באַדן א ווילדינג, צוקוקנדיק און אַנקוועלן ווען דאָס קליינע מלאַכל באַוועגט
די מילטערל און וואַרעמעס וואַסער פון זיין באַד, האָט זיך געווען געקאַנט פאַר-
שטעלן אַז דאָס זעלבס קליינע "מלאַכל" וועט אויסוואַקסן, וועט זיך אויסלערנען
לייענען און שרייבן, וועט דערגיין צו א גראַד פון אַן אונטערלעכע טענונג, און ווערן
אַז גרויסע ווילדע חיות... מאַמע! זיי וויפּל לייזן קאָן אַזא חיה קאָן אַז... וואו, אין
וועלכן קעמערל פון אַז מוּח, קאָן זיך איינגעטאן אַזאַ גרויסע מאַס אַנאָיזם?
...מאַמע! האָסטו אויסגעוואַקסן א ווילדעניש, וואָס איז פּיל, פּיל אַרבער ווי די
נעכטיקע מענטשן־שפּעטער. יענע זענען דאָך געווען צדיקים קעגן אַט די צווייליג-
זירטע "געשעטש". יענע ווילדע חיות פאַר אַרבייטן, די נעכטיקע מענטשן־פּרעדי האָבן גע-
כאַפט מענטשן, זייערע מילטענטשן, ווי א לעבליש כאַטט אין וואַלד א חיה, כדי צו
לעזן זיין הונגער, ער האָט געגעסן דאָס פּלייש פון זיין מיטגעשטעל, ער האָט צו
ביסן אין פּלייש. געזען נאָר דאָ און דאַרט א פּינגער, אַן אַבר פון זיין מיטגעשטע-
מיט וועלכן ער האָט פּעלעכע יעה נאָך גערעדט מיט אים. אַינדיג, בראַט ער
אויף אים מיינען אים ביים שטראַף. אַ אַבער ער לעשט זיין הונגער! ס'איז א
מיטל פאַר אים צו דערהאַלטן זיך לעבן. ס'איז שווער דאָס צו פאַרן, אַ אַבער ס'איז
ווייסט נישט דאָס לייכטע, צו שטיילע דעם הונגער... און וואַס ער נישט דערפּון, ער
ווייסט ביים א פּילאָזאָפּיען וועגן שטיקן און פאַרואַל, נאָר ער ביים שטיקער פּלייש,
מוסלען, זינגט די מענטשלעכע מאַרעכביינער — ער שטילט זיין הונגער... אַבער
דיאַ חיות, בצורת אָדם, זיי די וואָס זענען אויפּגערייזט געוואָרן פונעם בליזן
אויפּגיין די מענטשלעכע חיות, דורך דעם פּאַשטושישן רוישיש, וועלכער האָט
אַוועקגענומען דעם פּאַראַט, פון גלאַ תּרעס! איז שוין דער מיטגעשטע מער-
קיי מענטש נישט, נאָר א בליזער סוביעקט פאַר הילדע פּייניקונגען, פאַר שטיילן
דעם דורשט צו טון לייזן? פּשוט אַן א פּאַרוואַס. נישטאַמאַל דעם הונגער שטיילט
מער זיך נישט!
... מאַמע! האָסטו דיר פּאַרעגעשטעלט אַמאָל, א מ'קאַן אַנטון אויפּויל לייזן אונ-
טער דער פּאַרעם פון באַדן זיך?

— אַנטון! האָט א דונער געטון א נייע קאַמאַנדע, און די שלעך האָבן אַנגעהויבן
אויף אויף די נאַקעטע לייבער, פּאַרפּריינע און פּאַרברענטע פונעם זידיקן אויף
קאַלטן וואַסער.
— אַנטון!
און דאָ לעבן, דאָס נאָרמאַלע לעבן פון די געפּייניקטע אין אַרבעטס־באַטאַליאָן
נומער 108/6 האָט ווידער געפּראַכט איר "באַרמאַל" אַנגאָס...
אויפן וועג צוריק האָט איציקל, דאָס הייסט, אויטשאַק, ווידער געגעבן דעם טאָן,
און מ'האַט געוואַנגען אונגאַרישע מיליטערישע לידער...

משה רבנו

(סוף פון זייט 310)

גלויבן אין דער אַידי, דווקא
אין דעם אַזוי ענטשעלעכן
שטרייך פון משה לינג זיין
גרויסקייט.

יא, משה וואָס איז מיר באַ-
קאַנט, איז געווען פון בלוט און
פּלייש, טייל חטל א חיי'קאַפּ,
א צווייפּענדיקער, טייל טאָך
אַיבערנעלאָזן פון זיין רייטיקער
פּאַראַנטוואָרטלעכקייט, אַבער א
מענטש וואָס וועטנעט נעמען ס'
האַט תּמיד געווענע דעם פּלאַ-
קער פון פּרייהייט־ליבשאַפּט,
ליבשאַפּט צו זיין פּאַרלע, דאָס
דאָזיקע פּאַקע וואָס ער האָט
אזוי גוט געקאַנט און פון וועלכן
ער האָט אַפּס מ'זאָל באַקומען
נישט קיין לאָרעט פון אַנטרעקט
נונג נאָר א פּאַקע [פון שטעט
לענקעס, פון אומדאַנקבאַר-
קייט, דאָס פּאַקע האָט ער
געליבט מיט אַזוי גרויסער ליב'
שאַפּט אַז ער האָט זיך אַקטעג-
געשטעלט אויך דעם גאַס אין
הימל, ווען אים האָט זיך גע-
דאַכט אַז זיין וואַר אַז צו א
שפּענונג.

אַט אין פּיל אַנדערע פון
דעם מ'זענען די באַראַסער'
שטרייכן פון מין משה, וואָס
איז מיר אויך גוט באַקאַנט זינט
די רעסעס יאָרן פון מין לעבן.
אַבער דער משה פון מ'מ'עלך
אַנדזשעלאָז משה פון מ'פּלעך-
אַנדזשעלאָז איז אַן ספּק א קינד
סטלעריש מייסטער־ווערק, א מיי-
שפּערווערק אַרטיסט־געטאָ אין
ערשטליכע פון קאַראַראַ, אַז
בער וועלכער — ווי סיי וועלכע
מאַטעריעלע און זיין נישט
זייעלעכע האַלטן פון די מאַסט-
רעסעס, געלעבן אַז דער
גוטסטער געוונעט מעקלאַנד-
זשעלאָס איז געווען: זיך וועלן
אויסדריקן אין שטיין דאָס וואָס
זיין לעבנדיקער מוסטער האָט
געמאַכט פאַר דעם וויפּיקעסן;
דער געדאַנק פון אַבסטראַקציע,
דעם מאַטעמאַטישן אַיך דען
נישט דאָס געווען דער סייער
זי פון משה זעסט, וואָס איז
כלאָרע אומפּאַרשטענדלעך, צו
עברעכטן מיט די אייגענע הענט
הענט הדברות, וואָס האָבן
אָנהאַלטן דעם תּמציה פון זיין
לעבן וועגן עטלעכע מהות
וואָס אַנדערשט איז ער אַיסט
געווען ווי צו באַפּרייען מיט
געדאַנק פון זיין וועלכער מאַ-
טעריעלע פּאַרשטעלונג, כדי
אייבערצולאָזן פאַר זיין וואו און
פאַר די קומענדיקע, זיין לערער
אויסגעוויילט, באַפּריינדיק דעם
גייסט פון זיין וועלכער מאַסט-
רעלעך פּאַרעם?

...ארום מיר קומטן גרופּן
גרופּן, זיי קוקן און גייען זיך.
די מענטשן רעדן שפּעטערדיק,
די גרויסקייט פונעם בילד פון
קאַראַרע האַלט זייער אַקטע
און ס'פּאַרלייטן זייערע ווער-
טער אויף די ליפן, מענטשן
קומטן קוקן אַז זיי גייען זיך.
אַבער משה בלייבט דאָ, צווישן
די ווענט פונעם גלויסטער איר
וויקאַלי.
משה.
מין משה, אַבער, גייט־מיט
מיט מיר, ער באַגלייט מין וויי-
פונקט אויף מייע וועג, פונקט
אזוי ווי ער האָט עס געטון ביי
איצט. אזוי ווי ער האָט באַ-
גלייט מייע עטערן און מייע
עלעטרעס עטערן, א לאַנגע ריי
דורות, זינט מ'זינטער יאָר. ער
איז נישט קיין אַפּאַקליזאָט וואָס
איז געוואָרן א מענטש, נאָר א
מענטש וואָס האָט זיך דערהויבן
אין די העכסטע שפּיצן פון די
מענטשהייט. איינער פון די
אויסדערוויילטע, וואָס האָבן
גרום געוואָרן אַז דער טיטל פון
מענטש זענען אַלע קעלינגען אויך
שטאַלץ.

משה רבנו

דער קלויסטער טאר פארשטאן אין היינטיגער ווערט נישט פארטראכטן צווישן די וויקי סיסטעם געבויטע פון רויט. דאך איז עס איינע פון די מיינסטע נעזכטע געבוירענע.

מוריסטן וועט קומען פון אלע עקן וועלט שטייט נא מעלדען אויף די טעטע פון דער נעביי פון פיאצא סאו פראנציסקא די פאולא. דינענע אריין אין שטעטיק צענטערט פונעם און הענדל ווייטע טרייס אויף רעכטע. האט עס טראג גוט אין זיין נאמען גרויסקייט משה. דאס הייסטערנערט פון הייטלאנדזשעלע. דאס איז דער דום פונעם קלויסטער. דער ערשטע וועט האט אים געלאזט דאס בארעכעניסן. אריין שייננדיק אים אין אלע סורטישעס ווענדיג. אים אבער וועט דער נאמען משה. היינט האט אים געלאזט דאס באדארף אומבארנענע באזוכע ווערן. זאלטע זען אזוי משה. זיי עס האט אים געזען דער גרויסער פארשטייטער. זאלטע אים באוואונדערן זיין ווייטע געשטאלט. משה אין סמולענעוויץ פון פארא. בלויז דאס אריין אין נעגל צום באדעכטיקן די מי פון דער ווייטע ווערט.

די העלער קולטור מענטש. נישט וויכטיק אין אויף העלען מערדיגאן פאר האט זיין וואוינען. צו העלען שפראך דער געדע. ווייטע דאס און דערפאר איז דער קלויסטער פון פיאצא סאו פראנציסקא דאס צום פון אומבארנענע טערהייט זיין. מוריסטן פון איראקע. פון אמעריקא פון דעם ווייטן יאראל - וועט זאלט נאר דערמאנען די יעניקע וועט אין דאס דאס באגעבונג וועט אין ביו געשטאלט פאר דאס זעם בארימטן הייסטערנערט - קומען אהער און דארטן אויס זייער באוואונדערונג. צוערשט. קומען געוויינטלעך די מענטשן גרוי ענטיג. הערן זיי צו צו די דערקלערונגען פון די איינשטודירטע טענהייטער. קומען זיין לאזן אין דעם טערמלעס געשטאלט. דער נאך - מענטשן פאר - קומען זיין ווייטע איינצייליג ווערן צו צוויי. אזוי פאלגן זיי ווייטע איינזעלעך דער. וועלכער באוואונדערט זיין דאס צאנען פון אנדערע אפטיקטיוו - העם אויך זיין גענוג שטעט - כדי צו קאנען אקוקען פונעם

— זייער פשוט: מים דער זאלטעס האב אין געזאלטעס וועט ס'איז געווען איבערעק! — האט געזאלטעס האבן געענטפערט דער קיינמלעך. לכל הפחות אזוי דערציילט די לעגענדע.

אזא איז מיטעלאנדזשעלעס משה דאס שליח מות פון פלאטטישער גענוסט. ווי אזוי פיל און אזוי פיל פאר מיר און - בלי ספק - ווי דער וועט וועלן נאך מיר איבערלעבן דאס דער-ליבענטע וועט פאר זיין קונסטשופק. זענען דערדיקט פון באוואונדערונג און אכטונג. אבער דאס אלעס שטעטע מיר נישט צו פילן און צו דענקען אז מיטעלאנדזשעלעס משה איז נישט גענוי דער זעלבער ווי מיינ משה, וועלכן איך קאן זיין אים לעב.

איך האב אים באגענוס זייער פרי, אין די ערשטע קיינערדיקער מיינע. ווען איך האב אים געהויבן עברי אין די הייליקע אותיות פון דער תורה. ער איז פאר מיר דערשיינטע אויף די בלעטלעך פון די חומש'לעך. אין בין מים אים איינפונקט. נאכפאלגנדיק, יאר נאך יאר. די אייננארטיקע געשעענישן פון זיין ווערן. אין די קיינער יארן, איז מיינ איינטרעטע פאראכאפט געווארן פון דעם משה'דיגן און צוואמען מים מירטען האב איך געפירט ווי ס'הייסטע מיר דאס הארץ פאר מורא פאר דעם נינגל וועט איז איר ברענגענעס נעווארן אויף די כוואלייטע פונעם סיידי. די יארן זענען פארלאפן און מיינ נישט איז פאראכאפט געווארן דאס מעל דער אריי טערגעוויינטלעכער אהענטערט פון דעם "ויגט" לעבן וועט איז אויפגעוואקסן געווארן אין דעם פרעכטיקן פאלאז, וועט פארגעסען נישט זיינע ברודער אין לייזן. וועלכער - נאך מער - פראכט נישט פיל און נעמט זיין און זייער קרויער און דערנאך זאגט ער זיך אפ פון זיין גאנצן פרינצלעכן וואוילטאג און פון דער פערטעקער טיף פון א גענעצדיקער אריבער. כדי ער זאל

ניי. דאס מעל אין דער געשטער שטיקליקייט (אין השתכחות הנפש), משהו.

א. קאמפאזיציע אין געווארן א מענטש. אזוי האט באקאמטער זיין א בארמטער קונסט'קרייטער. שטארקע דע סאלנא. משה פון מיינעל'אנדזשעלעס ווייטע. א. אלעמעקטיקעס פון דער לייזשאפט - שרייבט ווייטער דער צייטערטער חבר - לאזט אין נאנג געשטעמטער קרעפטן. דער פלעס פון דער גרויסער בארד. די קראפט פון דער שפייענער קוי, וועט שטרעמט ארויס פונעם מאסל. ווי פון א זיידער לאוט. זענען נישט מער ווי א פועל יוצא פון אן אינערלעכן אויפברוי. ווינטער דער נישטע פון צאלן און ריגור. אין אזא מין קאמפאזיציע. די לעגענטע פון וועלכע, לויט א אלטערטעמלעכע איידיע, דער מענטש איז געבוירט. זענען זיין אן בלוט: די האר זענען פון פלאמען. די בארד א האר ער'פאל. די אברויס און די מלבושים (בפרט דער מיל וועט איז אויפן רעכטן מוט) זענען אהענליכע פעלדן. דאס הייסט לייט: משה איז א קאמפאזיציע.

טאט אהה. זי געוואלטיקעס פונעם גרויסן פלארעטישער האט געשטאלמיקט אין מערעל'שע ווי ווייטע וועגן ביבליש'ה העלד מים אן אומפארניכלעכער קונסט און מעכטיקייט. רעכטע און ליכטע פון משה. האט ער געשטעלעט די זענעמלעך פון רחל און לאה. וועט זענען אויך בארייטעטע קונסטער, העם זענען נישט פונעם ניואך פון דעם הויפט'דיגעמאך. וועטן אויסגעפארטיקט געווארן דורך די תלמידים פונעם סעלעכער. דער איינרוק וועט עס מאכן זי גרופע זענעמלעך איז אזוי שטארק. אז ס'איז נאמיירטן ס'זאל אין מוח אהענטען די פראג: נעט וויאזוי האט א מענטשלעכע האנט געקאנט שאפן אזא גרויסע שלמות.

אזוי האט זיך ער דריי איינגעגעבן פון א שפייענערעם בלאק אזא קונסטווערק - האט א פרייע פערפערט פון מיטעלאנדזשעלע.

אברהם - דער ייד

(סוף פון זייט 11)

אין דעם האט ער זאגט דיר, הער יוד איין צו איר קול.

י שטייגט איבער אברהם אבינו אין הכנסת אורחים, און איר געזעלט איז באצירט מיט די גלענצענדיקע אראמעטישע נענען: זי מאראלישע מעלות. "כל זמן שיהיה קיימת היה ענין קשור על מחל אהלה, וברכה מצויה בעיסהה, נר דלוק מרוב שבת עד ערב שבת (מדרש ס'). אויף איר טעם געפינט זיך א. נר דלוק, א ברענענע דיק ליכט, וועט סימבאליזירט דאס ליכט וועט הערשט אין הויז, די מי צו פארטרייבן די פינג' ערטישע פון די מוחות אין פון די נשמות. יעדע יודישע טאכטער וועט זאגן זיין א ליכט יעדן טרייטיק פאראנט, און פאר איר דעם בישיפל פון דער טוטער שרה. די ברכת אין געזען אין אירע פעמים. דאס איז די ברכת פון דער פרוי וועט גרייט צו די שפייז פאר אלע נויטאדערפטיקע וועט קלאפן אין איר טיר. און געסט גענאד איז געווען אויף איר געזעלע אין יעדן ווינקל האט געהערשט יודישקייט, האט געקעמטען אים אהענליכער אכטונג צו איר. ווייל וי, די אשת חיל, איז געווען די קדושה פון דער משפחה, וועט האט א פונעם פרייעס פאלק פון דער אמונה.

דער געזענדיגער תרה האט זיין זון א נאמען געגעבן אברם, דער הויכער פאטער, דערמיט האט ער געוואלט אים געבן אן אפגרינדעקע אויפגאבע, וועט אין איר דער הויז, פון וואו ער קוקט אראפ מיט גאוז צום המון, וועט איר ערגעץ אונטן. ער ווערט אבער אברהם. אב המון גוים דער פאטער פון פיל פלעקער. אין מיטן פאלק און נישט אפגערייטן פון אים. פארברידערט נאר מיט איין פאלק, נאר מיט אלע, ארומגע'ענדיקט מיט דער זעלבער ליבשאפט די גאנצע מענטשהייט. אברהם אבינו דערשיינט פאר דער געשיכטע אלס דער מאנאטעארישער, דער פרעדי'קער פון אהדות הבורא, אין שענטשן זיין פון אט דעם ווארט.

ס'איז נאך צו באמערקן אז דער ערשטער יוד, געהער נישט נאר דעם יידישן פאלק, נאר אלע פלעקער, אזוי ווי הש"ת, וועמען ער האט פארגעשטעלט, געהער דער גאנצער מענטשהייט. פון אברהם אבינו איז ארויס געקומען יעשע און דער פאטער פון דער מוסלמאנישער וועלט אלס עשי. דער פאנגירער פון די אנדערע רעלי'גיעס. די מאמינים און גאט פון אברהם, די וועט האבן מקבל געווען די תורה, וועט ווערן אנגע'רופן עבריים, זענען איבערצייגט אין ווייטע אמונה, אז ס'איז פאראן איין מענטשלעכע מש'פחה, ווי איינע איז געווען די משפחה פון זייער גרויסן פארגענער.

מר אבא אבן צו גאסט אין אונדזער קהלה

(סוף פון זייט 11)

ענט. זכרונות וועגן דער געשיכטע פון אט דער קהלה, מיט אזוי רייכער פאראנגענהייט. א פאראנגענהייט וועט איר אונדז אלע, אין יעדן ראל, גוט באקאנט, וועגן יעדע וועט זענען צו ריק מיט צוויי דורות אוועק פון אט די געגנטן אויפגעבויען דאס הייליקע לאנד. זכרונות פון די די לייזן בעת דעם פלאטעווען און מלחמה, ווי די זכרונות פונעם פארשטאנען א טייל פונעם רוי מענישן צייטונגס. דער זכרון פון די הונדערטער טויזנטער יידן וועט שטאמען פון רומעניע, וועט האבן זיך באוועט אין ישראל און האבן זיך בא'טייליקט און באטייליקט זיך אינעם אויפבויען פון דער מדינה. מיר דערמאנען דאס אלעס איבער, ווייל דאס איז איינע פון די דערקלערונגען פון געט קיום פונעם יידישן פאלק, דער גוטער זכ'רון, וועט מיר האלטן אויף די שפטיגדיקע פאר'בינדונג מיטן עבר, מיט דער טראדיציע.

ס'פאראייניקט אונדז גלייך די זכרונות און אויך די האפענונגען. דערלייבט'ישע מיר אז אין זאל איך איבערגעבן זיין די האפענונגען פון ישראל. ראשית, די האפענונג צו לעבן און און יודישקייט, דער הויפט זין פון אונדזער עקזיסטענץ, אונדזער לעבן, איז געלעבטאסטן זיין פונעם ווארט. ס'זענען פאראן רעכטן וועט ווערן געגעבן פאר אלע מענטשן און פלעקער אויף א נאטירלעכן אופן. פאר די יידן אבער, זענען אט די רעכטן געגעבן מיט גרויס קאר'גייט.

שלום איז אונדזער העכסטער ציל. מדינת יש'ראל וועט נישט געווען ישראל, ווען זי וועט נישט תמיד געבויעט, געפאלאצט און פארייעט.

אונדזער איבערצייגונג איז, אז איר וועט פאר'זען זיין א יידישע קהלה, מיט א יידישן אויס'זען, אז איר וועט בלייבן געטריי דער טראדי'ציע און גלייכצייטיק אליאלע בירגער פונעם לאנד און וועלכן איר לעבט.

ביי אונדז זענען אנגענוען די מעגלעכקייטן פון פערזענלעכע קאנטאקט, פון טוריסטישע ביזנעס אין ביינע רייכטונגען, וועט האבן זייער ביזנעס צו אונדזער געגענטען. אט די קאנטאקט, ווי אויך די מעגלעכקייט צו פאר'דיגן די משפחות, זענען דער אויסדרוק פון דער הומאניטישער פאליטיק פון דער רומעני'שער געברויג, וועמען מיר שפונקען א וויכטיג אכטונג.

די ברידערלעכע געפילן פון צווישן אונדז זענען די שטארקסטע פארבינדונגען אויף וועלכע מיר שטיצן זיך. מיר זענען זיכער אז ווי וועלן דויערן אויך להבא, העלפנדיק אונדז צו געווי'נען דעם לאנד דערווארטן שלום. די גרעסטע שטרעבונג אונדזערע איז שלום, און מיט אט דעם מעטאס בין איך צו איך געקומען.

די שטעלן אין גאנצן איז דער זינט פון זיינע אומגליקלעכע ברידער און דער פרייהייט. ס'זענען געווען יארן וועט אין האב פארלוירן זיינע מיט'טליך - אָלטער איך האב געמיינט אז איך האב זיי פארלוירן - אָבער דענואך האב איך זיין ווייטערפונען און מיט זעלבן אייפער, צו וועלכע מ'איז צוגעגעבן געווארן דאס אומ'אויסדריקלעכע געפיל וועט ס'גיבן דיר די געשטע'נישן און די יארן, האב איך בייגעוואוינט דאס דערפון פונעם גורל פון דעם איינציקן מענטש. מיר'ס נאך מירס האב איך אים נאכגעפאלגט אין זיינע עלטעס וואנדערונגען איבערן ברענענדיקן מדבר, איך האב אויפגעציערט מיט אים ווען דאס קול האט אים גערופן אז ער זאל סוף זיין שליחות, איך בין אָנוועזנדיק געווען ביי זיין דראמאטישן קאמף מיט זיך זעלבסט און ביים טראיאמירן פונעם געפיל פון דער פליכט, איך האב אים געזען, א מאן און גאנצער פוליערי'קייט. קעמפנדיק און געווינען די פרייהייט פון זיינע ברידער וועט זענען געווען פארשקלאפט, איך האב אים מיט אים געמאכט צוואמען די מענטשן טרייס אויף דעם וועג. ניי, ס'איז נישט געווען קיין טראיאמירטע. נאר א לאנגער וועג פול מיט שפערונגען און אומגליקלעכע העמונגען, זען וועג פון פארשקלאפט צו פרייהייט. פון היינטיגער פרינצענדישן צום אנטפלעקן די מאָנאטעאריש'שע געשעלעכקייט.

מיינ משה איז געווען און פארבליבן א מענטש ביז איר לעצטער מינוט - פאראשטייט זיך אז א זעלפענער מענטש, אָבער נישט מער ווי א מענטש, דאס הייסט א ברייטער, וועט פאר'טליך מלא און פארשטענדיקער, נישט געשונט פון דער אידענטיטע, וועט ווערס באזוכע נישט נאך פון גאסט מאכט נאך אויך פון די שרייט פון צוויי'טען. אָבער יעדעס מעל האט ער אין זיך געפיר'טען. וועט גענוג כח זיין בייצוקומען און פארזוכען זיין וועג: דעם שווערן פול מיט נסיונות, אָבער באלויכטן פון דער זון פון פרייהייט און

(סוף אויף זייט 9)

וויקטאָר רוס

ענט. זכרונות וועגן דער געשיכטע פון אט דער קהלה, מיט אזוי רייכער פאראנגענהייט. א פאראנגענהייט וועט איר אונדז אלע, אין יעדן ראל, גוט באקאנט, וועגן יעדע וועט זענען צו ריק מיט צוויי דורות אוועק פון אט די געגנטן אויפגעבויען דאס הייליקע לאנד. זכרונות פון די די לייזן בעת דעם פלאטעווען און מלחמה, ווי די זכרונות פונעם פארשטאנען א טייל פונעם רוי מענישן צייטונגס. דער זכרון פון די הונדערטער טויזנטער יידן וועט שטאמען פון רומעניע, וועט האבן זיך באוועט אין ישראל און האבן זיך בא'טייליקט און באטייליקט זיך אינעם אויפבויען פון דער מדינה. מיר דערמאנען דאס אלעס איבער, ווייל דאס איז איינע פון די דערקלערונגען פון געט קיום פונעם יידישן פאלק, דער גוטער זכ'רון, וועט מיר האלטן אויף די שפטיגדיקע פאר'בינדונג מיטן עבר, מיט דער טראדיציע.

אברהם - דער ייד

פון רב הכולל דר. דוד משה רוזן

די נאכטאמיקע פון גח, די נאכפאלגער פון די דריי זין זיינע, שם, הם און יפת, פארענטן או זיי געהערן צו דער זעלבער משפחה. די סעמיטן, האמיטן און יאפעטן וואלטן געקאנט צוזאמען בעמען ארץ א הארמאנישן יופ, אזוי ווי ס'האט זיי געראטן זייער פאטער, יפת א ליפת וישכון באהלי שם... ירמיהו של יפת א ליפת געשמאק פאר סעסעטיק פון יפת קען זיך צוזאמען לעבן מיט די גייסטיקע שיינקייטן פון שם. די מעלות וואס כאראקטעריזירן יעדן איינעם באזונדער, אבער זייער לשון איז שוין נישט דער זעלבער, זיי געפינען שוין נישט די געמיינזאמע פשראך אז זיי זאלן בויען צוזאמען, ס'איז דאס דור פון הפלגה, קינסטלעכע מהיצות, וואס אמאל שטארקערע שטעלן זיך צווישן זיי ווייל זיי האבן נישט דאס באוואוסטזיין פון זייער געמיינזאמען גורל.

צו איז דער מענטשלעכער מין פאראווייטלט? געפינען זיך נישט אין אים קיין כחות וואס זאלן אים אפראטעווען פון דער פאראלישער קאטאסטראפער צו וועלכער ער זינקט אראפ? אברהם אבינו איז דער מענטש וואס איז מסוגל צו רעהאבילירן די מענטשהייט, אויפצוועפענען איר נייע וועגן אין דער געשיכטע. ער דעהויבט זיך הילפליך, איבער דער ארומיקער סיבה, ווי א ריז פונעם גייסט, מיט ענערגיע און חכמה, רייסט ער פאנאנדר אלע פאר ארטיילן און געצדיגעריי אין וועלכן ער איז אויפגעוואקסן געווארן. זיין שכל סטעלט זיך סכסר שאלות אבער די דערשיינגונגן און זייערער סיבות, שניידנדיק זיך א וועג ביז צו דער סיבה כל הסיבות, וואס איז דער בורא עולם, אברהם אבינו טעריישט אזוי ארום צו דער אידיש, פון אהדות השם, און ממילא זענען מיר אלע די קינדער פון דעם זעלבן הימלישן פאטער. צו ערשט איז ער איינער אליין, אין זיין אמונה, אבער דאס איז פאר אים נישט קיין אפסטעל. ער ווערט אנגערופן „עברי“, וואס הייסט: פון גענער זייט. אזוי ווי די חכמה זיל האבן דאס פארטישט און זיין מעטאש אוי געווען אפילו כל העולם כולו מעבר אחד הוא מעבר אחד (מדרש רבה מב), „אזוי ווען די גאנצע וועלט זאל זיין אזוי איין ויש און ער אויף דער אנדערער זייט, וואלט ער אלץ נישט אויפגעגעבן זיינע איבער צייגונגען“. דאס איז דער מעטאש וואס איז אזוי פיל מאל איבערגענומען פון פארגייער די פראגען. פון די גרויסע איינזאמע, וואס האבן פראקטישט דעם אמת אין וועלכן זיי האבן געגלייבט, אפילו זיי זענען געווען איזאלירט, אויך ווען זיי זענען געבליבן אומ פארשטענדלעך פאר זייער דור. דאס איז דער מעטאש וואס איז שוין אזוי פיל מאל איבער געווען פונעם יידישן, „עברי“ פאלק, וואס איז נישט איין מאל געווען איינער אליין מיט זיינע הויכע אידעאלן, מיט זיינע איידעלע שטרעבונגען, אבער קיין מאל נישט אויסגעווערט זיי פראפאגירן, מיט דער פעסטער איבערצייגונג און ס'וועלן קומען צו זיין ווען געפינען ווידערקול אין געוויסן פון דער מענטשהייט.

אָב המון גויים (בראשית יז-ה). דער פאטער פון א סך פעלקער, נעמט ארום מיט דער זעלבער ליבשאפט אלע שבטים אלע פעלקער, און זיין צייט ברענט אויס די ערשטע מלחמה צווישן די מלכים פון פארשידענע פעלקער, זיי באראבעווען זיך איינער דעם אנדערן און דאס בלוט פון זייערע שקלאפן רינט כלי די מלכים זאלן רייך ווערן. אברהם מאכט א סוף צו די דאזיקע שלאכטן און ברענגט זיי אלע אין „עמק שוה“ (בראשית יד-יז), אין טאל פון גלייכהייט, דער מדרש דערציילט, אז ווען די מלכים האבן אין אים געווארפן זייערע פיינלעך האט ער זיי צוריק געווארפן קוועל ערד, אזוי ארום האט ער זיי ארויסגעווען און געזאגט און פארמעסט, איידער צו ווארפן פיינלעך אומצוברענגען און אומזיסט מענטשלעך לעבן. אויב איר ווילט איין פארמעסטן, זאגט זיי אברהם, איז לאזער זיך פארמעסטן אין אופן וויאזוי צו באפרוכטבארן צו זיך, וואס ווארט אויך אונדזער ארבעט כדי צו זיך וואס אמאל מיר מער ברחה.

וירא אליהו ה' באלוני ממרא והוא ישב פתח האהל כהם היום (בראשית יח-א). און גאט האט זיך באוויזן צו אים, בני די אייכנביימער פון ממרא, ווען ער איז געווען אין איינגאנג פון זיין געזעלט, אין דער היץ פון טאג. אברהם אבינו געווען דעם בונד מיט גאט און אויך ארום אריבער די שוועל פונעם זעלבן אלע ייד. ס'איז די ערשטע ווייטיק וואס זיין קעמפער האט צו לייזן אויף דעם וועג וואס ער האט זיך געלאזט גיין, א וועג וואס די תורה הקדושה רומט „דרך ה'“ (בראשית

צייטשריפט

פונעם רומענישן רעליגיעזן יידנטום

* דערשיינט צוויי מאל אין חודש 15.11.1973 בוקרעשט *

דער באזוך אין מדינת ישראל פון רב הכולל שליט"א און די רבנית דר. רוזן

צווישן 1-10 נאוועמבער ד.ה. האָט דער רב הכולל שליט"א פון רומעניע און די רבנית דר. רוזן, געמאכט א באזוך אין מדינת ישראל. אין דעם פון אן אפיציעלער צעוועמאָנען האָט דער רב הכולל שליט"א איבערגעגעבן פאר דר. רוזן ווארהאפט, רעליגיע'נימיסטער פון ישראל, א צאל פון 10 ספרי תורה, וואָס ער האָט געשראָגן א מתנה מיט דער געלעגנהייט וואָס אין אַט דעם שווערן מאָמענט פילט זיך א באזונדערע נויטונדיקייט אין תשמיש קדושה. אַט די ספרי תורה ווערן צוגעגעבן צו די 3500 ספרי תורה, וואָס די פעדעראציע פון די יידישע קהלות אין רומעניע האָט געשאַפֿט. אין די לעצטע יאָרן, פאר די בחי' כנסת פון ישראל.

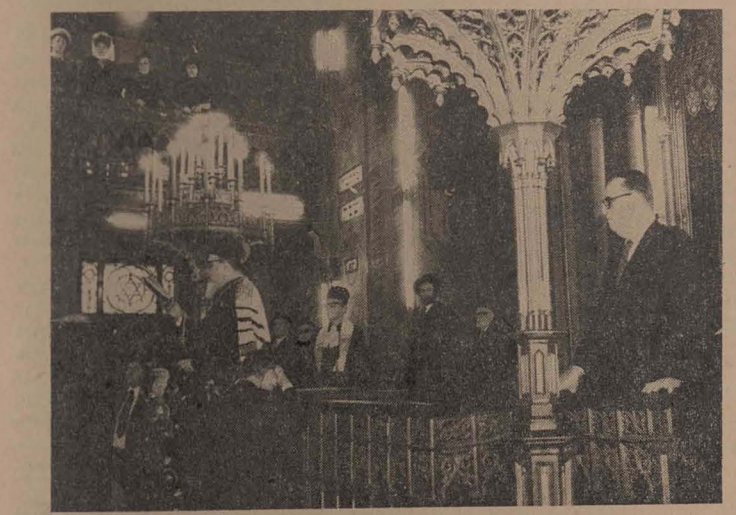
דער רב הכולל שליט"א האָט זיך באטייליקט אין דער זיצונג פון דער אָנפיר'ונג פון יידישן וועלט־קאָנגרעס, דר. נחום גאָלדמאָן האָט מיט דער געלעגנהייט געהאַלטן א וויכטיקע רעדע.

דער רב הכולל שליט"א האָט זיך באטייליקט אין דער זיצונג פון „בית התפוצות“ וואָס האָט באהאַנדלט פראָבלעמען אין שייכות מיט אַט דער אינסטיטוט צי.ע.

דעם 4טן נאוועמבער ד.ה. האָט דער רב הכולל שליט"א מתפלל געווען ביים כותל־המערבי, פאר שלום און אויפבליאונג פון ישראל און אין דער גאנצער וועלט.

דעם זעלבן אָונט איז דער רב הכולל שליט"א און די רבנית דר. רוזן אָנגעקומען אין לאַנד, זייענדיק אָפגעוואַרט אויפ'ן אינטערנאַציאָנאַלן פּלי־פעלד פון בוקרעשט־טאַקעטן דורך די מנהיגים פון אונדזער קהלה.

מר אבא אבן צו גאסט אין אונדזער קהלה דער קבלת־פנים אין בוקרעשטער כאַראַל־טעמפל

דער רב הכולל שליט"א איז מוזיקר די גבורים

די רעדע פון רב הכולל שליט"א

„דער יידישער קיבוץ פון רומעניע זאָגט אייך ארויס, מיט ליבשאפט און ברידערלעכקייט, וואָס רעדע זאָגן וואָס איר האָט אויסגעניצט די גע'לעגנהייט פון איינער אָפּיציעלן באזוך אין אַט דעם לאַנד, כדי צו קומען זיך מיט אונדז באַגע'גענען אין אַט דעם מקום קדוש.

מיר רעדן צו זיך אייך אין נאָמען פון אַן אלטער קהלה, מיר רעדן אין נאָמען פון שארית ישראל, וועלכע האָבן נאָר דער גרויסער קאָסטראַפֿע ווידער אויפגעבויעט אונדזערע קהלות אין, דער צאל פון זייבעציק, אין מתחלה אין 150 בער כנסת, מיט וועלכע מיר שטאַלצירן.

מיר פרייען זיך וואָס מיר קאָנען אייך אונדזער רעליגיעזע, קולטורעל און געזעלשאַפֿט לער לעבן, וואָס אַנטוויקלט זיך אין פולער פריי־הייט, וואָס מיר געניסן מיט הומאָניזם און פאר־שטענדעניש מצד דעם רומענישן סאָציאַליסטישן (סוף אויף זייט 10)

מיט דער געלעגנהייט פון זיין אפיציעלן באזוך און רומעניע, האָט דער אויסנאָמיניסטער פון מדינת ישראל, מר אבא אבן געוואלט זיך פער־זענלעך באַשענען מיט אונדזער יידישן קיבוץ.

דעם 7טן נאוועמבער ד.ה. נאָכמיטאָג, באַגלייט פון דער פרוי שושנה אבן און די אנדערע מיט־גלידער פון זיין סוויטע, זענען זיי אויפגענומען געווארן אין בוקרעשטער כאַראַל־טעמפל.

דאָס ארוי־קודש ווערט געפֿענט. פאר די ספרי' תורה זאָגט דער רב הכולל שליט"א א תפלה פאר דער סאָציאַליסטישער רעפּובליק רומעניע, אין א תפלה פאר שלום אין ישראל.

דער כאַר, דיריגירט פונעם מייסטער היים שוואַרצמאַן, זינגט דאָס ליד הבאנו שלום עליכם דער אראַלטער גרוס און אָנזינגט פאר שלום, דעם שיר פון תהלים למנצח שיר מזמור; דעם פסוק פון דער תפלה עושה שלום במרומיו, וואָס איז מתפלל פאר שלום.

אין אויספירן זיין אויפגאבע זיין פראָפאגירן אהדות הברוא, איז אברהם אבינו נישט אריין געפאלן אין דער נעץ פון אומשלאָרעאָגן. זיין גוטקייט און זיין שיליקייט האט זיך אויסגע־פרייט נישט נאר אויף די וועלכע אים האט זיך איינגעגעבן זיי צו איבערצייגן אין אמת פון זיין צו גאט.

אין אויספירן זיין אויפגאבע זיין פראָפאגירן אהדות הברוא, איז אברהם אבינו נישט אריין געפאלן אין דער נעץ פון אומשלאָרעאָגן. זיין גוטקייט און זיין שיליקייט האט זיך אויסגע־פרייט נישט נאר אויף די וועלכע אים האט זיך איינגעגעבן זיי צו איבערצייגן אין אמת פון זיין צו גאט.

(10 אויף זייט 10)

